

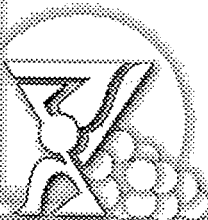
ב"ה

תשורה

משמחת הנישואין של
החתן התי' שלמה חיים שיחי'
והכלה מרת מרים יוכבד תחי'

קסלמן

יום ד' ח' שבט תשנ"ח

פתח דבר

לרגל שמחת נישואינו בשעתומ"צ, שמחים אנו להגיש למשתתפי השמחה, תשורה מיוחדת זו. התשורה מוקדשת לזכרו של הסבא, המשפיע הרה"ח ר' שלמה חיים קסלמן ע"ה, והיא כוללת: א) "תולדותיו של משפיע" - תולדות חייו, מאז הולדתו ועד יומו האחרון. ב) "המשפיע, תלמידים מספרים" - על-פי עדויות תלמידיו ומושפיעיו. ג) "סיפורי הרש"ח" - סיפורים ופגגמים שנרשמו מפיו בהתוועדויותיו, המובאים כאן בפרסום ראשון.

חלק מיוחד הוקדש לצרור אגרות קודש שקיבל ר' שלמה חיים ע"ה מרבתינו נשיאינו, חלקם בפרסום ראשון.

יהי-רצון שדמות המופת החסידית המובעת בין שורות חוברת זו, תעוררנו לחיזוק הדבקות וההתקשרות באילנא דחי. ונסיים ב"לשון הרב" מ"היום יום" של יום החתונה, ח' שבט:

"בפרט בזמן הזה אשר בהסדי השי"ת אנו עומדים על סף הגאולה, עלינו להתאמץ בכל מיני אימוץ, לחזק כל עניני הדת בהידור מצוה, ולשמור את כל המנהגים מבלי לוותר אף כל שהוא, ומצוה וחובה על כל רב בישראל, להודיע לקהל עדתו כי הצרות והיסורים חבלי משיח המה, וה' אלוקינו דורש מאתנו תשובה לתורה ומצוות, שלא נעכב ביאת משיח צדקנו בקרוב ממש".

שלמה חיים ומרים יוכבד קסלמן

תולדותיו של משפיע

מז'טומיר לליובאוויטש

הרה"ח ר' שלמה חיים קסלמן ע"ה נולד בכ' אלול תרנ"ד לאביו ר' יום-טוב קסלמן בעיר ז'טומיר אשר באוקראינה. את ראשית חינוכו קיבל בעיר הולדתו, ב"חדר" ובתלמוד תורה, עד הגיעו לגיל בר-מצווה.

המפנה בחייו חל בראשית חורף תרס"ט בהיותו בן 14, כאשר הוא ושניים מחבריו ישבו ולמדו עם הרב של ז'טומיר בביתו. לפתע הגיע למקום נער צעיר, ובפיו סיפור: אני בא עכשיו מהעיירה לליובאוויטש ... שלמה חיים וחבריו קוטעים אותו: איפה זה ליובאוויטש? אך הנער ממשיך: מה זה חשוב. העיקר שיש שם רבי - הרבי מליובאוויטש - שהקים בזמן האחרון ישיבה חדשה בשם "תומכי תמימים". הם לומדים שם בצורה ייחודית, והעיקר הוא "מה" שהם לומדים. זה חומר חדש שאנחנו כאן לא שמענו עליו אף פעם, לימודי 'חסידות' כל יום. חסידות יום יום! הם שואלים.

והנער-האורח מתלהב יותר ויותר, ומתאר לפני שלמה-חיים וחבריו את היופי והייחוד שמצא ב"תומכי תמימים" בליובאוויטש. חלק ניכר מדבריו עדיין לוט בערפל: מה פירוש שהתלמידים "מתפללים" שם? למה צריך להדגיש את זה? האם יש ישיבה שבה תלמידי ישיבה לא מתפללים? ומה זה "השכלה"? הרי הביטוי מזכיר ח"ו את תנועת ההשכלה! - אך התום שבדבריו יחד עם ההתלהבות שבהם, גירו את סקרנותו של שלמה-חיים, והוא החליט שגם אם אינו מבין את סיפורו של הנער לכל פרטיו, כדאי לפחות ללכת לליובאוויטש ולראות את הפלא ...

וכן, שלמה-חיים ואחד מחבריו ללימוד מחליטים בו-במקום שחובה עליהם להגיע לליובאוויטש, ולהיווכח אישית במיוחדות שבאותה ישיבה.

לימים, בבגרותו, כשהיה כבר "משפיע", היה ר' שלמה-חיים מספר לתלמידיו בגעגועים ובהתרגשות על אותה החלטה: היתה בי מין תחושה מעומעמת שמצווה עלי ללכת, הרגשתי באיזה מין חוט סמוי שקושר אותי לשיבה-הזו מבלי שידעתי עדיין מה היא ומה מלמדים ולומדים בה...

שלמה-חיים וחברו ללימוד, שגם הוא התרשם כמוהו מכנותו של הנער והשתוקק גם הוא לראות "מה זה 'תומכי תמימים'" הודיעו לאבותיהם על ההחלטה, צררו מעט בגדים ומאון שקיבלו בבית, ויצאו לדרך. זיטומיר מצויה באוקראינה, ליובאוויטש ברוסיה הלבנה - אך השניים היו נלהבים, לא התייחסו לקשיי הדרך. וכעבור שבועות אחדים הגיעו בריאים ושלמים לליובאוויטש.

כל דבר היה חידוש עבורי, סיפר ברבות השנים לתלמידיו. האולם הגדול, התלמידים הרבים הרכונים על גבי הספרים, מנגינת הלימוד החרישית - הכל "תפס" אותי מהרגע הראשון, אך מעל-ומעבר לכל אלה, היה הרגע שבו ראה לראשונה את הרבי, הנשיא, מייסד הישיבה. כשראה אותו נכנס לאולם, אור הקדושה קורן מפניו, ורוממות של יראה אופפת אותו, לבו של הנער כאילו חדל מלפעם, ונשימתו נעצרה. תחושתו המעומעמת מזיטומיר שהוא "חייב להגיע לליובאוויטש", קיבלה בבת-אחת אימות בתחושה, ברגש וברוח. שלמה-חיים ידע שהגיע למקום הנכון.

"השכלה" מתורגמת ל"עבודה"

לאחר שעמד במבחנים הדרושים, התקבל שלמה-חיים לאחת הכיתות שבשצ'עדרין, ובשנת לימודיו הראשונה ב'תומכי תמימים' ספג את יסודות החסידות מפי המשפיע הרה"ח ר' שאול-דב זיסלין ע"ה.

על מידת ההתבטלות הפנימית שהרגיש כלפי מי שלמד ממנו תורה - ולו רק שנה אחת! - תעיד העובדה הבאה: כשמורוהו הראשון בחסידות הרה"ח ר' שאול-דב זיסלין

נפטר כעבור יותר מיובל שנים, השתתפו בהלווייתו כל זקני ורבני אנ"ש, בעת הוצאת המיטה מהבית, אמר הגה"ח רבי יעקב לנדא (רבה של בני-ברק) את הנוסח הידוע: "שאול-בער, זאלסט זאך בעטין צום רעבין" (= שאול-דב, תבקש להיות במחיצת הרבי).

כאשר הגיעו לבית-העלמין בנחלת-יצחק והורידו את המיטה לקבר, התבטא הרב לנדא: "נו, עכשיו זו תחנה אחרת ויש לומר זאת שוב, ומכיוון שאני כבר אמרתי פעם, יאמר זאת מישהו אחר", והרב לנדא פנה להרה"ח ר' שלמה-חיים: "שלמה-חיים, זאגט איהר". הזדעזע ר' שלמה-חיים בתנועתו הידועה ואמר: "וואס! איך האב דאך איהם קיינמאל ניט גירופן באיים נאמען..." (מה! הרי אף פעם לא קראתי לו בשמו...) - וכל זאת משום שלמד מפיו תורה שנה אחת בלבד.

כשחזר ר' שלמה-חיים כעבור שנה משצ'עדרין לליובאוויטש, השקיע את כל נפשו ומחותו בתורת החסידות. אין צורך לומר ששקד על שיעורי הגמרא (ה"נגלה"), אך מה ש"תפס" אותו היו שיעורי החסידות. מה שלמד, תרגם מיד לשפת המעשה. לא היו אלה דברים שבתחום הרעיון בלבד. ה"השכלה" שבחסידות תורגמה אצלו מיד לעניינים שבפועל ול"עבודה" ממש - וקל-וחומר מאמרי ה"עבודה" שבחסידות. הוא היה מתפלל באריכות, ועד מהרה שמו היה ידוע כאחד ה"עובדים" המובהקים שבליובאוויטש.

בפעם הראשונה חשב לנסוע הביתה לחגים, לאחר שסיים את שנת לימודיו בשצ'עדרין. אך כשראה את המוני החסידים הנוהרים לליובאוויטש מכל קצות המדינה, אמר: "כולם באים לראש-השנה לרבי, ואני אסע מכאן!! - עכשיו אשאר כאן, ולבית אסע בסוף 'זמן' החורף".

שש שנים רצופות

החורף חלף. חג הפורים כבר היה מאחורינו, והנער החליט לארוז את חפציו ולנסוע הביתה לקראת חג הפסח. אלא שאז החלו בליובאוויטש ההכנות לקראת הפסח, שלמה-חיים רואה ועיניו כלות. הוא רואה את הזהירויות בתסים המיועדים לקמח עבור המצות, ומרגיש שהוא צריך לסייע; הוא רואה את הטחינה, ומרגיש שכאן מקומו; אפיית המצות - איך אפשר להינתק מזה; הוא דוחה את הנסיעה, ואומר לעצמו בערך כך: הרי אלה דברים שלא ראיתי אף-פעם. אסור לי לעזוב עכשיו. אני מוכרח להישאר ולראות אותם. אסע כבר יותר מאוחר, לאחר 'זמן' נוסף.

ושוב הגיע חודש אלול. הנער התבגר בשנה נוספת, המאמרים של שנה זו, תרע"א, "דיברו" אליו בצורה שונה, וחודש אלול בליובאוויטש קיבל אצלו משמעות הרבה יותר עמוקה, לשהות אצל הרבי ועם הרבי בראש-השנה, ובפרט לשמוע את ה"תקיעות" מהרבי, עוררו בו ציפיה והתרגשות, כמו כן ההימצאות במחיצת הרבי ביום הקדוש - יום הכיפורים ובחג הסוכות ובשמחת תורה...

כל אלה הביאוהו לדחות את הנסיעה לעוד "זמן", ובלבד שיישאר בחגי תשרי בליובאוויטש.

עבר חורף, שוב פסח, חולף קיץ, שוב אלול. והפעם עם ה"המשך" המפורסם שהחל בשבועות של שנה זו, "בשעה שהקדימו, תער"ב". כל פעם לבו לא נתנו לעזוב את דל"ת-אמותיה של הישיבה והוא דחה את הנסיעה להורים לסימו של "זמן" נוסף.

שש שנים רצופות חלפו כך. יומם ולילה לילה ויום, הנער לא מש מאהלה של תורה ולו גם ליממה אחת - כל הזמן לומד ומתפלל, מתפלל ולומד, מקציב לארוחותיו זמן מזערי, חוטף אותן ורץ להמשך הלימוד, וכשמגיע הלילה וכל ה"סדרים" נסתיימו, מתחילה פרשת "קריאת שמע שעל המיטה" הנמשכת גם היא שעה ארוכה, בלי

להתעייף ובלי לחוש בלילה הזורם מאשמורה לאשמורה.

בהגיעו לגיל 20 חלה עליו חובת הבדיקות הרפואיות לקראת ההתייצבות לשירות הצבאי. שלמה-חיים נכנס ל"יחידות" אל הרבי, כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע, וביקש ברכה כדי שיקבל בסיום הבדיקות הללו פתק לבן (פטור משירות לצבא). הרבי הורה לו להתייצב לבדיקות במקום הולדתו ז'יטומיר, ובירכו שיצליח להיפטר מהם.

עכשיו סוף סוף נסע הביתה, אף כי בלחץ הנסיבות ולא מבחירתו. הוא עזב שש שנים לפני כן כנער בן 14, ועכשיו חזר והוא בחור בן 20, שזקנקן שחור מעטר את לחייו וסנטרו.

כשהגיע לז'יטומיר כבר החשיך היום, והוא גילה שחסיפיק כבר לשכוח את מראה העיר על שכונותיה וסמטאותיה (שלא נמשך אליה ביותר גם בנעוריו) ויותר מכך - הוא גילה מהר מאוד שגם אנשי העיר לא זכרו אותו.

הוא עבר כנכרי ברחובות העיר, שואל עוברים ושבים היכן כתובת מגורי הוריו (אפילו אותה שכת) וכשהגיע לביתם, השעה הייתה כבר קרובה לחצות. הבית היה חשוך ורק אורה של עשית-נפט קטנה הבליח מאי-שם את אפלולית הדירה. הוא הקיש בדלת פעם ופעמיים, וכשמע את השאלה "מי זה?" ענה "שלמה", רגע של שתיקה, ואז שמע את קול אביו: "איזה שלמה?" והוא ענה "אני, בנך שלמה"...

כעבור שנים רבות סיפר ר' שלמה-חיים על אותם רגעים: "כשהדלת נפתחה, ראיתי את אבא עומד בפתח כשבידו העששית, הוא קירב את האור אל פניו והתבונן בי בלי לזחות אותי. באותו רגע חלף בזכרוני המדרש על שלמה המלך, שפעם הורידו אותו מכסאו, והוא עבר בחוצות קריה וצעק: 'אני שלמה! אני שלמה'. ואף אחד לא האמין לו..."

הפגישה לאחר שנים כה רבות הייתה נרגשת ביותר והשמחה בבית הייתה גדולה. אך לשלמה-חיים לא היה זמן ליהנות ממגעמי הבית ולהתפנק אצל הוריו. הדרך אצה לו. הוא ביקש לגמור את העניינים מהר ככל שניתן, לסיים את הבדיקות בצבא ולחזור לשיבה, לרבי, למאמרים ולתפילה. הוא נהג בדייקנות לפי החוראות שקיבל מהרבי, ולאחר מספר בדיקות קיבל את הפטור. חייל ב"צבא הוד רוממותו הקיסר ירום הודו" כבר לא יהיה. לאחר שהות קצרה, נפרד מחוריו וחזר ל"ביתו" האמיתי בליובאוויטש, לשיבה ולרבי.

"זכיתי בעצמי להיות נוכח בב' ניסן תר"פ"

כשהפטור מהצבא בכיסו ידע שלמה-חיים שעכשיו שום דבר כבר לא יוכל להפריע לו. הוא חזר לשיבה והתנפל על לימודיו במרץ מחודש. הוא שקד וטיפס מעלה מעלה במעלות התורה והחסידות, ועד מהרה נחשב לאחד המיוחדים שבתמימים.

תקופה זו נמשכה כשנה, ואז פרצה מלחמת העולם הראשונה, וברוסיה החלה להתלהט המהפכה. בחודש מרחשון תרע"ו, הרבי עם בני משפחתו עזבו את ליובאוויטש והגיעו לאחר טלטולים לרוסטוב על נהר הדון, הישיבה החזיקה מעמד עד שלהי חורף תרע"ח (תחילת 1918, כאשר השלטון כמדונה עבר לידי הקומוניסטים) ואז עזבו אחרוני התמימים (המבוגרים ביותר) את ליובאוויטש ויצאו לחרקוב ולקרמנצ'וג, כשחלקם מיטלטלים ומתעכבים בדרך מחמת תנאי הזמן והמקום.

שלמה-חיים היה בין העוזבים האחרונים. לאחר מספר תחנות ביניים, הגיע יחד עם עוד כמה תמימים לפולטובה, שם התעכבו ולמדו קצת יותר משנה, אך שלמה-חיים לא היה יכול להיות מנותק מהרבי. אם לא בליובאוויטש - צריך להיות עם הרבי ברוסטוב.

שלמה-חיים נפרד מחבריו. הדרכים היו משובשים בגייסות של הבולשביקים או

של כנופיות פורעים, ובשלהי תרע"ט הצליח שלמה-חיים להגיע בדרך-לא-דרך לרוסטוב ולחיות בצל קורתו של מורו ורבו כ"ק אדמו"ר הרש"ב, בשנת חייו האחרונה.

באותו חורף נכבשה רוסטוב ע"י הבולשביקים. העיר הייתה נתונה בעוצר-לילה, והתנאים הכלכליים בכי-רע. קומץ התמימים ששלמה-חיים נמנה עימם התעלמו מהדלות והרעב והשקיעו עצמם כליל בלימוד ובתפילה, את רעבונם היו משקיטו בפת-לחם חרבה, ואם גם זו לא הייתה מצויה, התעלמו איכשהו מהרעב, כל הווייתם הייתה בהתעלות רוחנית ושום מצוקה גשמית לא נגעה בהם ממש.

בב' ניסן תר"פ זכה שלמה-חיים להיות בין הציבור המצומצם שהיה נוכח בעת החסתלקות של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, כפי שהוא מציין זאת במכתב מח' אדר תש"י. לרבי: "זכיתי בעצמי להיות בב' ניסן תר"פ ברוסטוב..."

הריי"צ ממנה את ר' שלמה חיים למשפיע

לאחר חג-הפסח, כאשר כ"ק אדמו"ר הריי"צ קיבל את עול הנשיאות בהתאם לצוואת אביו, ביקש להעביר לרוסטוב לפחות מחלקה אחת מבכירי התמימים, אף זאת בהתאם להוראה המפורשת שאביו כתב לו, בין השאר, בצוואתו: "בני יחיה, תשגיח ותשתדל בדבר הישיבה תומכית-תמימים, להאדירה בעזרתו ית' בתכלית כוונתה הפנימית..."

כ"ק אדמו"ר הריי"צ פנה אפוא לתמים הרה"ח ר' יצחק גולדין, וביקשו להודיע למבוגרים מבין התמימים לבוא לרוסטוב. תוך מספר שבועות הגיעו לעיר כמה עשרות תמימים, אך מצבה הכלכלי של הישיבה בכלל ומצבם הגשמי בפרט היה קשה ביותר. התלמידים רעבו ללחם ולבשו ממש בלויי - סחבות.

התיאור דלהלן, הלוקח מזכרונותיו של הרה"ח ר' יצחק גולדין, ממחיש את

הדברים:

"כעבור שבוע או שבועיים באו לערך פ' בחורים, קרועים, חולים, ר"ל. הלבושים שלהם היה מסחורה של שקים, פשוט פון זעק, נוסף לזה קרועים. פעם קראני (כ"ק אדמו"ר הר"י צ') ואמר: 'איך וואלט זייער וועלן, שלכל אחד ואחד מהבחורים יהיו ב' מיני לבושים, של שבת ושל חול, אבל מה אעשה שאין לי (לממן הוצאה כזו), אבער דער זעקענער רעקיל קען דאך זיין פאריכט, און ניט צוא-ריסן דאס פועליט אויף מיר זייער שטראק. עס טאר דאס ניט זיין' (=אבל גם חליפת השק יכולה להיות מתוקנת ותפורה ולא קרועה, זה פועל עלי בצורה קשה מאוד, דבר זה אסור שיהא)".

ואז (כפי שממשיך הר"י גולדין בזכרונותיו) מינה הרבי חלק מהתמימים לתפקידי הוראה והשפעה. את ר' שלמה-חיים מינה להיות המשפיע לתמימים שנאספו ברוסטוב, את ר' חיים-מאיר ליס למשגיח דא"ת, ואת ר' חיים אליעזר הורביץ למשגיח נגלה. לסיום העניין הרבי אמר: "עס איז א מלחמה צייט, מאבלעזירטע סאלדאטין מאכט מען פאר אפיצירן" (=עתה היא שעת מלחמה, את החיילים המגויסים ממנים לקצינים).

הישיבה החזיקה מעמד רק שנה אחת. בקיץ תרפ"א ערכה הממשלה משפט-ראווה נגד הישיבה. המשפט נמשך שמונה ימים, ולמרות שמנהלי הישיבה הזימו אחת-לאחת את כל טענות המשטרה, הוכיחו שהן בדויות והראו בביורר שמדובר כאן בעלילה, התברר להם שהמשפט היה מכור מלכתחילה, והשופטים החליטו על סגירת הישיבה.

התלמידים עברו לפולטבה, הישיבה אומנם חזרה לרוסטוב בשנת תרפ"ד, אך גם זאת לתקופה קצרה בלבד.

ניקוי רחובות בבגדי שבת

בינתיים הציעו לשלמה-חיים נכבדות. ה"שדכן" היה כ"ק אדמו"ר הר"י צ' עצמו. ומעשה שהיה כך היה: כשמשפחת הכלה פנתה אליו אודות שידוך מסוים שהציעו לבתם, ענה הרבי: "און וואס טייג ניט שלמה חיים" (ולמה לא טוב שלמה חיים). כמובן שהשידוך יצא לפועל ומיד לאחר-מכן נשא.

חותנו היה ר' זאב-וואלף בורנשטיין או כפי שנקרא אז "וועלוויל צ'ערקאסער" (ע"ש מקום הולדתו בעיר צ'רקאס). בליובאוויטש אמרו עליו שהוא "בינוני" על-פי התניא. היו שקראו לו "דער מלאך" ואחרים כינוהו "דער נסתר". בכלל, הוא היה איש שמיימי.

לאחר נישואיו, נשלח ר' שלמה-חיים עם זוגתו לפלוצק, להיות שם משפיע לאנ"ש, וכשחלק מתלמידי התמימים עברו לשם בשנת תרפ"ו, התמנה גם למשפיע בישיבה. באיגרת (י"ט מ"ח תרפ"ב, אג"ק ח"א צה), מספר כ"ק אדמו"ר מוהר"י צ':

התלמיד היקר ר' שלמה חיים קעסלמן נסע לפלאצק . . . משפיע מקופת רבינו ויהי' שם משגיח על החדרים והת"ת. החדרים שם הם בסדר טוב, היינו [המלמדים טובים, ואצלם בערך ר"ג, כן ירבו, תלמידים יחיו, והעיר שמחה לקראת בואו של היקר הנ"ל שי', ואני מקוה כי יעשה פרי רב אי"ה, וה' יתברך יהיה בעזרו בגשם וברוח.

הוא שימש בתפקידו זה עד שנת תרפ"ט, שבה נאסר, הואשם ב"פעילות חתרנית נגד המדינה", ונשפט. גזר הדין היה קשה: שלוש שנות גלות, תוך איסור מוחלט על בני-ביתו לבוא לבקרו. כוונת השלטונות הקומוניסטיים עלתה בידם. הישיבה התפרקה, והתמימים התפזרו בערים אחרות.

היה זה כבר מאסרו השני של ר' שלמה-חיים. המאסר הראשון היה בשנת תרפ"ז, לאחר שאנשי היבסקציה הגיעו לבית-הכנסת ומצאוהו לומד עם תלמידים. לאחר שהואשם כדן בחתרנות, נשפט ונידון לעונש שנועד להשפילו: עבודת כפייה בניקוי רחובות העיר למשך שנה. ר' שלמה-חיים לא ראה בכך כל ביזוי, אלא להפך. כיון שהיה זה עונש על לימוד-תורה, לבש את מעיל השבת שלו, ויצא לטאטא את הרחובות כמי שעוסק בעבודת-קודש.

כך כותב על כך הרה"ח ר' יחזקאל פייגין, מזכירו של אדמו"ר מוהרי"צ, באגרת (מיום כ"ז אייר תרפ"ח) ששלח לרה"ח ר' ישראל דזייקאבסאן: "פעם באו וראו אותו (את הרש"ח) בבית-הכנסת שלומדים התלמידים בפולוצק, ודנו אותו על שנה שלמה על פרינודיטעלנע ארבעט (!!!), ובכל יום עליו לכבד את הרחובות".

"שלמה-חיימ'ס פאלעס וועט זיין קודש"

לאחר שלושה חודשים ניתוח, בתנאי שיפסיק את פעולותיו ה"חתרניות". אך ר' שלמה-חיים לא שעה לאיומיהם והמשיך ללמד, אלא שהפעם ניסה לנקוט באמצעי-זהירות מרביים. התברר שגם אלה לא הועילו. כעבור שנתיים נתפס שוב "על חם", תוך כדי לימוד תורה עם קבוצת ילדים בבית-הכנסת, נאסר ונשפט, כאמור, לצאת לשלוש שנות גלות.

באיגרת שכתב לימים (כ"ד תמוז תרפ"ט) מספר ר' שלמה חיים על גלותו זו בשנת תרפ"ט: "הנה ידוע לכם שמאימת אחי הגדול (=עשו) הוכרחתי לעזוב בני-ביתי יחיו ביגון ואנחה, והלכתי לעיר מקלטי במקום פנחס מראקשיק, ובני-ביתי יחיו נשארן על מקומם הראשון".

בערב ל"ג בעומר תרפ"ז נולדו לר' שלמה-חיים שני בנים תאומים, ומחמת משקלם הירוד, לא יכלו למול אותם בזמן. ר' שלמה חיים העביר מיד הודעה על כך לכ"ק

אדמו"ר הריי"צ בלנינגרד. כעבור חודש ימים, בט"ו בסיון, יאסרו את הרבי ושלחו אותו לבית הכלא הידוע לשמצה שפאלערקה. כעבור שבועיים נידון הרבי לשלוש שנות גלות בקסטרמה, ולפני שיצא ברכבת לעיר הגלות, הורשה לו לבקר את בני-ביתו למשך שתיים ולקחת עמו מספר חפצים.

כשהרבי הגיע לביתו התעניין בנעשה, ואחת משאלותיו הראשונות לבני המשפחה נגעה בעניין התאומים: "וואס מאכ'ן שלמה-חיימ'ס קינדער?" (מה שלומם של ילדי ר' שלמה-חיים) - דבר המוכיח עד כמה היה מחביבי תלמידיו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע. בהזדמנות אחרת התבטא הרבי הריי"צ: "שלמה-חיימ'ס פאלעס וועט זיין קודש" (=כנפי בגדו של ר' שלמה-חיים יהיו קודש).

במקום גלותו, בפולטבה, נבצר ממנו, כאמור, לראות את בני-ביתו, ולכן שלחו לו תמונות מילדיו. בקיץ תר"ץ, כשמלאו לתאומים שלוש שנים וסיפרו לראשונה את שער ראשם - "אפשערעניש" - שלחו אליו 2 קווצות תלתלים משער הילדים. שיער ילדיו גרם לו שמחה גדולה, והוא אף שיתף בשמחתו את ידידיו וחבריו. כעבור חצי יובל שנים, הזכיר את שיער ילדיו באחד משיעורי החסידות שהעביר לתלמידי הישיבה ב"פרדס" בלוד.

כשביקש להמחיש את ההבדל בין "הארה" ל"עצם", אמר בין היתר: "ברור שהארה גדולה יותר, רחבה יותר ומומחשת יותר, ואילו עצם היא לפעמים רק נקודה - אך נקודה עצמית, מה-שאיין-כן הארה, שהוא רק אור של העצם, ותו-לא, ולדוגמא: בעת שהייתי בעיר גלותי מבלי אפשרות לראות את ילדי, שלחו לי את תמונותיהם, דבר שחסב לי הנאה רבה, אך כאשר קיבלתי את קווצת השערות של הילדים מה'אפשערענעש' שלהם, היה לי אז תענוג גדול יותר באין-ערך. לכאורה בתמונה ראיתי את הילדים, הפנים, הגוף, הכל, ואילו בשערות לא ראיתי שום דבר מהם, אך השערות הן מעצם הילדים ואילו התמונה הינה הארה בלבד מהם..."

לימוד תורה מתוך דלות מחרידה

כשתקופת גלותו נסתיימה בתרצ"ב, חזר ר' שלמה-חיים למוסקווה, ובני ביתו הצטרפו אליו, ומאחר שהמגורים בעיר הבירה היו אסורים, עבר להתגורר בפרבר בשם מאלאחובקה, המרוחק כ - 50 ק"מ דרומית למוסקווה.

ארבע שנים חי באותו פרבר. למחייתו חיפש תעסוקות שונות, אך ייעודו היה ונשאר לימוד וחינוך בני-ישראל. מובן שהוא עצמו לימד את שני הילדים שלו מא-ב ועד לגמרא, אך פרט להם פתח את ביתו לפני נערים נוספים, שהיו באים אליו ולומדים מפיו תורה וגמרא. תורה לימד אך הפרנסה היה בצמצום מחריד.

מכתב מתאריך כ"ו טבת תרצ"ד שכתב לאחד מחבריו בארה"ב, מראה תמונה עגומה:

"זה כמה שנים שבני ביתי לא טעמו טעם בשר ולא טעם חלב, וכל חיותם הוא רק על-ידי לחם שחור ומים חמין, וגם על-זה יש זמנים שביתי חסר מזה, חס ושלוש ורחמנא ליצלן, וכל משכורתתי אין מספיק אפילו על לחם הנ"ל, ולזאת לפרקים קרובים אני מוכרח להשתמש בגמ"ח בין אנ"ש והת' יחיו, אבל על-פי רוב הוא גמ"ח של אמת כו'. בביתי קר מחוסר עצים, הילדים ערומים ויחפים. תאמין לי, אם ראית המראה הזה היית משתומם על המראה הנפלא הזו איך חיים וקיימים במצב כזה, אבל גדולים מעשה אלקינו".

ובמכתב נוסף שכתב כעבור חודשיים, בכ' אדר: "זוגתי תחי' וחמותי חולים ממש ר"ל, ילדי רכים וחלושים וכל ימי לא הייתי עוסק בשום עסק ומלאכה, רק הייתי יושב אוהל ע"פ ציווי אדמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ועל-פי ציווי כ"ק שליט"א ולהרי"מ (הרה"ח ר' יצחק מתמיד שהיה אז בתור שד"ר בארה"ב) ידוע כמה שסבלתי במשך ימי חיי...".

בחודש אלול תרצ"ה, החלו המאסרים ההמוניים של אנ"ש במוסקווה ובפרבריה. רבים נתפסו בבתיהם או בדרך אל הבית ונשלחו לארץ גזירה למשך שנים. ר' שלמה-חיים ניצל ברגע האחרון. לפני בואו לביתו הבחין בתנועות חשודות של אנשים וזיחה בהם את ה"נקודות" (אנשי הג.פ.א.ו.). הוא ברח מיד למאזאייסק, אחד מפרברי מוסקווה המצוי כ- 80 ק"מ מערבית לעיר, והתחבא שם תשעה חודשים.

כשחש ש"הצללים" החלו להתחקות אחריו, נמלט לפרלובקה, וכעבור מספר חודשים נמלט משם לממיטובקה, וכך שיחק עם "הנקודות" משחק חתול ועכבר - מתחבא, מציץ ונעלם - עד שפרצה מלחמת העולם השנייה וגרמניה פלשה לרוסיה.

כדאי להעתיק כאן שנים מהמכתבים שנשלחו באותם ימים ממוסקווה. אחד ברמזים וחשני ב"כתב מזוזה" אודות מאסרים אלו. המכתבים לא חתומים, כדי שלא לזהות את שולחם אם הם יפלו לידי המשטרה החשאית. תאריך המכתבים הם ח"י אלול תרצ"ה.

בראשון נאמר: "נא להודיע לאבינו ולאנ"ש, כי התחילו להתעסק מהעניין של פ' וישב של פ' שישו פ' כ' ובתוך אחינו גם אבי היתומים ר' יעקב בן יהודית מזוראוויץ וד"ל" (כלומר: בפרשת וישב, בפרשה משישי ואילך בפסוק כ', שם נאמר "ויקח אדוני יוסף אותו ויתנהו אל בית הסוהר"...).

וחשני ב"כתב מזוזה": "בכלל פא קשו היא לבטכסז היו כנכן אלו סאצעז ושגו מהאגכ' וגם כפרגז מחאשבזכק בתוכם, וושגו סנמיז והאשתכן פמכון ותאנשכ' על צאת גכתן, אשר בטח כהזפ מלן, נא להגיש פ"נ. "כתב מזוזה" פירושו שכותבים את האות השנייה מהאות שמבקשים לכתוב, כפי שכותבים את שם ה' מאחורי קלף המזוזה, ולפי זה פיענוח האיגרת הלא כך: "בכלל עת צרה היא לאחינו היו ימים אלו, נתפסו הרבה מהתמימים. וגם יעקב מזוראוויץ בתוכם. והרבה נמלטו ודורשים עליהם שומרים על פתח ביתם. אשר בטח ידוע לכם. נא להגיש פ"נ".

בינתיים החלה פלישת הצבא הנאצי לרוסיה וכיבוש חלקים נרחבים מאוקראינה ורוסיה הלבנה. אוכלוסיות שלמות החלו במנוסה הגדולה לעומק רוסיה, ובתוכן רבים מאנ"ש שהגיעו בסופו של דבר לערי אסיה התיכונה. בתחילה נשארו ר' שלמה-חיים ובני ביתו במוסקווה, אך כשחוד-המחץ של הצבא הגרמני הגיע לפרברי מוסקווה, עשה ר' שלמה-חיים מאמץ מיוחד, ובשנת תש"ב הצליח בקושי רב לברוח עם משפחתו ממוסקווה ולצאת לעבר סמרקנד, שבה שהה באותה עת ידו-מאז, הרה"ח ר' שמחה גורודצקי.

למעשה הגיע לטשקנט, שבה שרר אז רעב, שזכה בצדק לכינוי "הגדול". אנשים נפוחי-כפן היו מתנדנדים ברחוב עד שנפחו נשמתם. בכל העיר לא הייתה כמעט משפחה שלא שכלה משהו מבני-הבית. האסון פקד גם את ר' שלמה-חיים, כשאחת מבנותיו מתה ברעב, והוא לא היה יכול להושיע.

כעבור שנה-שנתיים המצב איכשהו התייצב, ואז התפנו לדאוג גם לצד הרוחני. ר' שלמה-חיים וחבריו אספו כ- 60 נערים (מלבד הילדים הקטנים) והחלו ללמוד עימם במחתרת, ור' שלמה-חיים היה המשפיע לנערים ולבחורים המקומיים. בינתיים הגיעה למקום גם קבוצה של פליטים מפולין שברחו מאימת הצורך הנאצי ימ"ש, והגיעו עד אוזבקיסטאן. היו אלה יהודים יראים ושלמים שומרי תורה ומצוות, שביקשו גם הם ללמד ילדיהם תורה, וכשראו שיש בטשקנט ישיבת "תומכי-תמימים" שמחו על המציאה ושלחו לשם את ילדיהם, והמסגרת הלכה והתרחבה, אם-כי עיקר הישיבה הייתה בסמרקנד.

עד שנת תש"ו עצמו השלטונות עין לנוכח פעולות הישיבה, אולם בחורף תש"ז החלו הנ.ק.ו.ד. לרחרח אחרי מעשי אנ"ש במקום ולחדש את הרדיפות. אנ"ש ור' שלמה-חיים בתוכם נאלצו לרדת למחתרת פעם נוספת, שוב החלו הנדודים ממקום למקום, שוב נדדה הישיבה מאתר לאתר. וכשהתפרסמה מטעם השלטונות הודעה,

שכל נתיני פולין שהיגרו לרוסיה בעת המלחמה, רשאים לחזור לארץ מוצאם - קפצו החסידים שהתגוררו במקום על המציאה והחלו מיד לרקום תכניות-בריחה מרוסיה. יוצאי פולין יכלו לעזוב ממילא, היהודים אזרחי רוסיה החלו להתמחות בעשיית דרכונים פולניים מזוייפים, ובלבד שיוכלו להגר מארץ הרדיפות.

תחנת המוצא מרוסיה הייתה עיר הגבול לבוב (למברג) וכל המבקשים לעזוב את רוסיה, נהרו אליה. על תעשיית הפספורטים המזוייפים וכל פרשת הבריחה כבר נכתב רבות. בין העוזבים את טשקנט בכיוון לבוב, היו גם ר' שלמה-חיים ומשפחתו. באלול תש"ז הגיעו ללבוב. בתחילת כסלו תש"ז הצליחו אשתו ושאר בני-ביתו לעזוב את רוסיה ב"שאלון" (רכבת), וכעבור שבועיים הצליח גם ר' שלמה-חיים לצאת עם ה"שאלון" האחרון, והתאחד עם משפחתו באוסטריה, במקום הנקרא "האליין" הנמצא ליד העיר זלצבורג.

סוף-סוף הגיעו למקום ששורר בו חופש - אך אין זמן לנוח. יחד עם ר' שלמה-חיים ומשפחתו הגיעו עמם מרוסיה עוד כמה עשרות משפחות, ומיד עם הגיעם הקימו במקום סניף של "תומכי-תמימים", ור' שלמה-חיים "תפס פיקוד" של השפעה על הנערים. ספרים אמנם חסרו, תנאי לימוד לא היו - אך עד שיצליחו להדפיס במקום מסכת קידושין ועוד אלו ספרים. הנערים לומדים בעל-פה. השקיקה ללמוד ללא פחד ואימה מה"נקודות" (אנשי המשטרה החשאית) גוברת על המצוקה הגשמית, הנערים בולעים כל מלה וכל הגה, וכשמגיעים לבסוף ספרים גם מפאקינג שבגרמניה, אפשר לברך על הקיים.

עדות לאושרם של ניצולי רוסיה בביתם החדש באוסטריה, מצויה במכתבו של הרה"ח רבי נחום-שמריהו ששונקין לאדמו"ר הריי"צ, על הסתדרותם הראשונה בראשית טבת תש"ז באוסטריה:

"ברוך ה' אלקינו ואלקי אבותינו ורבותינו שהפליא חסדו עמנו, שהציל אותנו

ואת בני ביתנו, ושהחיינו ובני ביתנו והגיענו לזמן הבחיר הלזה לקבל פריסת שלום מכ"ק אדמו"ר שליט"א.

"כן השי"ת יאהיל זכות רבותינו הקדושים על אחינו הנשארים עוד שמה, אשר סכנה גדולה מרחפת על ראשיהם, להציל אותם ואת בני ביתם ולהוציא אותם משם בקרוב ממש... ולשמחת לבב כ"ק, מודיעים לנו כי ברגע זו נמצאים פה וויך-אוסטריה מאנ"ש הפליטים כשלוש-מאות איש, אנשים נשים וטף.

"בפעם הראשונה זכינו להתאסף יחד בלי שום מורא ופחד מבחוף... כבר נסתדרה פה לימוד זמני על ידי מלמדים זמניים להנערים שלנו. יותר משלושים נערים, ויתחלקו לכתות שונות מהתחלת חומש עד לימוד גמרא ותוספות ועד בכלל".

"יסעו איתם עמם לארץ הקודש"

ר' שלמה חיים ומשפחתו נשארו בהאליין עד סוף השנה. באלול תש"ז הגיעה המשפחה לפאריז, ור' שלמה חיים התבקש להיות המשפיע של ישיבת "תומכי תמימים" שהתקיימה בעיר. הוא מודיע לכ"ק אדמו"ר הר"י"צ על בואו לפריז ועל הסתדרותו בעיר, ובכ"ה באלול תש"ז הרבי כותב אליו בתשובה:

"...ונהניתי מאוד מהודעתו על-דבר הסתדרותם הטובה של ידידי אנ"ש יחיו שבאו לפאריז במעון טוב ומתאים, ומסידורה של הישיבה תומכי תמימים, ויעזרם השי"ת להסתדר בחיי מנוחה מתוך התעסקות בהרצת תורה ביראת-שמיים והנהגה בדרכי החסידות מתוך פרנסה בהרחבה בגשמיות ורוחניות".

כעבור שנה בערך מגיע לפאריז המשפיע הרה"ח רבי ניסן נעמינוב, ור' שלמה חיים חש מולו התבטלות גדולה. הוא לא מהסס אף רגע, ומפנה מיד את מקומו, כדי שר' ניסן יהיה המשפיע של הישיבה, ומתמסר לאיסוף כספי המעמדות של בית-רבי,

או בקיצור ממונה על ה"מעמד" (שעדיין רגילים היו לקרוא לו בשם "נפנה" ב"כתב מזוזה").

ר' שלמה חיים ידע כי ישיבתו בפאריז היא זמנית בלבד. בתחילה נשאל ע"י הרבי הר"י"צ אם יהיה מוכן להגר לאפריקה וברור שהשיב בחיוב, אך כעבור זמן, בכ"ה טבת תש"ט, כתב לו כ"ק אדמו"ר הר"י"צ: "הנה לאחר העיון במצב הנה החלטתי לטובת ענייני הפרטיים, ולטובת ענייני עבודתו בשליחותי לידינו אנ"ש ותלמידי התמימים יחיו, אשר יסדר בעזרתו ית' נסיעתו עם ב"ב יחיו לארץ הקודש ת"ו. וידידי תלמידי, בניהם יחיו, יסעו אתם עמם לאה"ק ת"ו... ובדבר הסתדרות ידידי תלמידי היקר ועבודתו בבואם לאה"ק ת"ו צלחה, אודיעו בקבלת מכתבו על הצעתי זו".

בל"ג בעומר אותה שנה, יוצא אפוא ר' שלמה חיים עם משפחתו באוניה מצרפת לאה"ק. לאחר שהות של חודש במחנה העליה בחיפה, הועברה המשפחה למעברה בבאר-יעקב. בכ"א תמוז תש"ט כותב לו הרבי: "נכון הדבר אשר יסתדר בקביעות מקום קבוע בת"א ויקבל עליו הנהלת וסדר לימוד דא"ח בישיבת תומכי-תמימים בתל-אביב וחזרת דא"ח ברבים... וכן לבקר מזמן לזמן בכפר של התיישבות ועבודתם של הפליטים וב"ב יחיו, ולסדר מי שילמוד עמהם ועם בניהם יחיו".

כעבור ארבעה ימים קיבל מהרבי מכתב נוסף: "בהוספה על מכתבי מכ"א לחודש זה בעניין הסתדרותו, הנה נוסף על העניינים האמורים בו, הנני מעמיס עליו להמשיך אותה התעסקות אשר עבד בה בחיותו בפאריז, והוא לחזק את דבר המעמד באה"ק ת"ו ינהיג בתוככי אנ"ש שי' בסדר קבוע ומסודר".

"אותו העונג נפשי"...

למעשה, קיבל את תפקיד המשפיע של הישיבה בתל-אביב רק בחודש אלו תש"ט. לאחר כל התוועדות, נוהג היה לכתוב לרבי מה היו נושאי ההתוועדות. וזכה למכתבי תודה נפלאים הן מכ"ק אדמו"ר הרי"צ והן, יבלחט"א, מכ"ק אדמו"ר שליט"א ולעיתים גם העירו והאירו לו פרט זה או אחר.

להלן אחדים מאותם מכתבים.

מי"ג כסלו תש"י:

"... במענה על מכתב תלמידי ידידי יקירי, מד' לחודש זה, אודות התוועדות עם תלמידי התמימים, אחובי נפשי, ד' עליהם יחיו. ואשר המדובר היה על אודות הפלאת מעלת לימוד חסידות בעיון, כל אחד לפי כשרונו וכח הבנתו, תפילה במתינות, והעיקר בתור הדחת הכלי והכשרתה, הוא מחשבת דא"ח גם מעט. נהניתי מאוד מזה ודברי הוראת ידידי להתלמידים שי, הזכירוני על קרני הוד פני קדשו של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק והתרגשותו בלבת אש אלקי בדברו בעניין זה ט' כסלו תרנ"ה".

מכ"ד כסלו תש"י:

"... במענה על מכתב תלמידי חביבי מט"ו לחודש זה אשר רושם הנושא והתוכן מדיבורי ידידי חביבי בעת א פארבריינגען, נהניתי לקרוא. וקוטב סיפורי ידידי לפני ידידינו אנ"ש והתלמידים יחיו, הזכירוני אותו העונג נפשי וההתעוררות הפנימית שהיה פועל בנו דיבורי זקני החסידים על הנושא הטיית אוזן שומעת של צעירי החסידים מלפני חמישים שנה.

מי"ג טבת תש"י (פחות מחודש לפני הסתלקותו):

"נכון קבלתי מכתב ידי"ע מב' טבת, ודבר ההתוועדות של שיחות והתעוררות

נחוצה היא בתור אמצעי והקדמה אל הקביעות לימוד דא"ח, והלימוד הוא הקדמה אל עבודת התפילה, ועבודת התפילה היא הקדמה לסדרי החיים המסודרים בדרכי החסידות והנהגות החסידים...

"נעים לי במאוד לקרוא מכתביו המפורטים וכמובן שאי-אפשר לי לענות על כל מכתב ומכתב בפרטיות, ולטובת חיזוק פעולת עבודתו בעניין ההוראות בסיודור ענייני התלמידים יחיו הן בתיקון המידות לא טובות והן להרחיב חוג עבודתם במידות טובות ומידות חסידות, הנה יהיה אצלו ביכל קטן אשר ירשום לעצמו מה שצריכים לדרוש מכל תלמיד ותלמיד וכן מאנ"ש שי' בפרט, הן בענייני הנהגתו הפרטית הבייתית עם בני ביתו, ענייני הנהגתו עם חבריו, ענייני הנהגתו בקביעות עתים לתורה ועבודה, וכן מן הרבנים השונים והמלמדים יחיו, ואז יודע השינוי לטוב מזמן לזמן, והשי"ת יצליחו בעבודת משמרתו אשר מסרתי על ידו, והנני מקווה לשמוע בשורות טובות מאתו וב"ב יחיו ומאנ"ש וב"ב יחיו".

בלוד ובכפר חב"ד

כעבור שנה, בראשית חורף תשי"א, הציע ר' שלמה-חיים לרבי להעביר את הישיבה מתל-אביב-ללוד, כדי להרחיק את התלמידים מהעיר ושאוונה וכו', והרבי ענה לו על כך במכתב מז' דחנוכה:

"הנה לפי דעתי נכון הדבר במאד וכמה פעמים שמעתי מכ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ על-דבר ישיבת כרכים קשה והפליג במעלה שהיתה להישיבה בליובאוויטש, ששם היתה הישיבה עיקר ושאר ענייני העיר לא תפסו מקום כלל לבלבל את התלמידים הקטנים בדעה ואפילו לא הגדולים... ועל אחת כמה וכמה במצבם עתה, שיש לקוות לתועלת גדולה אם תהיה הישיבה במקום, שהיא תהיה העיקר ושאר ענייני המקום יהיו טפלים או לא יתפסו מקום כלל".

ואכן, עוד בשנה זו עברה הישיבה הגדולה ליד תחנת-הרכבת בלוד, יותר נכון לבניין הנמצא בלב פרדס, לא רק רחוק משאון העיר, אלא מנותק כמעט כליל מהעולם החיצוני.

כאן, בישיבת "תומכי תמימים" - תחילה בתל-אביב, המשכה בלוד ואחר-כך בכפר-חב"ד - התגלתה דמות הענק הרוחנית של ר' שלמה-חיים. הוא השקיע את כל הרמ"ח והשס"ה שלו בהשפעה ובחינוך תלמידי-מושפעיו התמימים. הוא דרש מהם "עבודה" והיה הסמל החי והדוגמא האישית לכל מה שתבע וביקש.

מעבר הישיבה לכפר חב"ד בשנת תשכ"ג, איפשר להגביר גם את הכמות: יותר חדרים, יותר מקומות, היכל יותר גדול. תוך זמן קצר נוספו ספסלים רבים לבית המדרש. תלמידים חדשים הגיעו מיישיבות שונות מכל קצות הארץ, הקשיבו להתוועדויות, הציצו ו"נפגעו", הוקסמו ונשארו.

אם בימות החול הייתה השגחה קפדנית על שמירת זמני הלימוד, הרי בשבתות היה ה"זאל" מלא תמימים המתפללים במתינות או באריכות. בכל פינה עמד או ישב "עובד"- "מתפלל" יכולת לחוש ש"תפלה" אכן באה מלשון "התופל כלי חרס". ה"מתפלל" דבוק ונדבק בתפלה. המלים משתפכות, המנגינה המתלווה אליהם בלחש יוצקת בהם חיות מיוחדת בבחינת "תפוחי זהב במשכיות כסף". אווירה מיוחדת שורה ב"זאל" הגדול של "תומכי תמימים". אווירה של לויבאוויטש בשעתה היפה. את כל זה חולל איש אחד: ר' שלמה-חיים.

ור' שלמה-חיים לא נח. גילו לא עומד ביחס למרץ הנעורים שלו. האפשרות לחנך עוד תמימים, להנחות עוד בני-נוער בדרך העולה בית-אל, מפיחה בו כוחות ללא גבול. הוא עוסק יומם ולילה ממש בהדרכה הפנימית. הטיפול שלו בנערים, הוא אישי ומסור. הוא לא יוותר על אף אחד מהם. הוא מוצא נתיב לבחור שהגיע מישיבה תיכונית כמו אל בחור שהגיע מישיבה בירושלים או בבני-ברק. והנתינה שלו נענית.

התלמידים מבקשים את קרבתו. כשהוא עובר בשביל מחוץ לישיבה או במסדרון הישיבה עצמה תמיד יילווח אליו תלמיד, תמיד יעצור אותו נער: אפשר לדבר אתך? יש לי בעיה... אולי המשפיע פנוי? - - כולם מוקסמים מזוהר פניו, צמאים לתוקפו הרוחני, מבקשים לקבל קורט מכוח "עבודתו", להידמות לו, לשאוב כמוהו כוח מאותו מקור - - -

(על דרך החשפעה שלו בפרוטרוט - בפרק הבא)

הפירות נראים היום בכל רובד של חיי הרוח באה"ק ובתפוצות. תלמידיו תופסים היום את כותל המזרח של רבני, משפיעי, ו"שלוחי" חב"ד בכל העולם כולו: בארץ, בארה"ב, באירופה, בדרום אמריקה, ברוסיה, בצפון אפריקה והיכן לא.

כשבוע לפני פטירתו, הסבו סביב מיטתו ארבעה מבחירי תלמידיו. כששאלוהו אם רוצה לקדש את הלבנה, התבונן לעבר הרקיע, וכשראה את הירח, קידש את הלבנה תוך-כדי שכיבה. כשהגיע לאמירת "שלום-עליכם" נעצר לרגע - הרי אומרים רק ג' פעמים "שלום עליכם" וכאן עומדים ארבעה תלמידים... מיד היפנה מבט לכל אחד ואחד, ואמר ד' פעמים כדי שלא לגרום לאף אחד אי-נעימות.

באחת משיחותיו עם תלמידיו התמימים התבטא: רוצה אני, ככל יהודי, לזכות ולראות בביאת משיח צדקנו במהרה, אך אם ח"ו נגזר אחרת, הייתי מבקש להיפטר מן העולם בעש"ק אחר חצות, ואשר מיציאת הנשמה ועד זיבולא בתרייתא לא ייקח יותר ממספר שעות מועטות. ואכן בקשתו נתקבלה. הוא נפטר ביום השישי אחר חצות היום, י"ט באייר תשל"א, כשתלמידיו סביב למיטתו. תכף לפטירתו קרעו "קריעה" כדין, ותוך מספר שעות כבר הוטמן בהר-הזיתים בירושלים, לא הרחק מחלקת הקבר של בעל ה"תורת חסד".

(מתוך מאמר שפורסם ב"כפר-חב"ד", ע"י מ. אלקנה. וכן על-פי: ספר "תולדות חב"ד ברוסיה הסובייטית", אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ, אגרות-קודש כ"ק אדמו"ר, ספר השיחות תשכ"ז)

המשפיע - תלמידים מספרים

האמונה הפשוטה שלו, עם הציפייה לבואו של משיח, הייתה באופן מדהים

התוועדות

שעת לילה מאוחרת, אחר חצות, בניין בודד בצורת רי"ש ענקית בתוככי הפרדס שליד תחנת הרכבת בלוד. בעתיד, תוקם בסמיכות לפרדס שכונת חב"ד, אבל בינתיים מתגוררות בבתים הישנים שבפאתי הפרדס רק כמה משפחות חב"דיות, ופרט להן הבידוד מוחלט. מבחוץ נשמעים יללות התנים ושיעולי הגנרטור, ואיש המשק כורה אוזן והולך לבדוק אם העששיות מוכנות, למקרה שהגנרטור יפסיק לפעול.

בפנים אולם הישיבה, נורות-החשמל התלויות מהתקרה מתנדנדות ברוח, מהבהבות כנרות, ולמטה, במרכז האולם, מציאות אחרת.

כמה שעות לפני כן חיברו את כל שולחנות הלימוד לשולחן ענק, מישחו הביא מפות צחורות, משופשפות משימוש אך מדיפות נקיון ולובן, ופרש אותן על השולחן, ועכשיו מיסב בראש השולחן יהודי בעל הדרת פנים, זקנו לבן והדור, מצחו רחב וחרוש קמטים, קולו רך ומלטף, ועיני התכלת שלו בוחנות את מאזיניו רגע בחיבה ורגע בתוקף, לראות אם דבריו נקלטו, אם צריך לחזור על משפט, להבהיר ולהסביר,

(מתוך מאמר שנכתב לזכרו, בשבועון "כפר-חב"ד" וכן רב-שיח שפורסם בכפר-חב"ד, לרגל מלאת 25 שנה לפטירתו, בהנחיית הרב אברהם מליזליש, ובהשתתפות: הרה"ח ר' משה אורנשטיין, הגה"ח הרב מאיר צבי גרוזמן, הגה"ח הרב דוד דרוקמן, הרב יעקב זוהר, הרב אברהם יצחק שונקין)

או אפשר ללכת הלאה.

מסביב יושבים התמימים, כמה עשרות תלמידי ישיבה שאוזניהם כרויות לכל הגה, ועיניהם נעוצות ב"משפיע" שלהם ובולעות כל הגה וכל מלה. לפעמים המשפיע מפסיק את השיחה, הוא פותח לאטו בניגון חסידי, תחילה בשקט, חרש-חרש, ועמו התלמידים בקולות צרודים, לא מנוסים, אט-אט הניגון עולה וגואה, המקצב אחיד, הקולות מתמזגים, והמשפיע היושב בראש השולחן מניף ידיו ומנצח על החבורה, כשהניגון דועך, ממלאים את הכוסיות, וקריאות "לחיים" באות כקינוח טוב לשיחה ולשירה.

מספר אחד התלמידים ממשתתפי אותן התוועדויות: "בקיר המערב היה תלוי שעון. מפעם לפעם הייתי מציץ בו באקראי ורואה שחלפו עוד שעה, עוד שעתיים. המשפיע היה רואה שאנחנו צמודים לכסאות ומביטים בו בציפיה למרות השעה המאוחרת, היה עושה תנועת ביטול לעבר השעון וממשיך בשיחה במקום שבו הפסיק לפני הניגון. היינו מרותקים. הנשימה היתה ממש נעצרת ויכולת לשמוע כל נשימה וחריקת כיסא באולם הגדול. ואיזה חן וטעם טוב היה בדבריו... לפעמים מצאתי את עצמי מקשיב ממש בפה פעור, כמו ילד...".

רק כאשר השעות הקטנות של הלילה היו חולפות, ובפאתי מזרח כבר עמד להפציע השחר, היה ר' שלמה-חיים מסיים את ההתוועדות. הוא היה קם מכסאו ועמו התלמידים. כמו מעצמם היו הצעירים פותחים בשירה נלהבת ובריקוד חסידי סוער וסוחף, ור' שלמה-חיים עמם - לעתים עומד מן הצד ודואג שכולם ישתלבו בריקוד ה"כוכב" החסידי ומנצח על השירה במחאות-כפיים ובחיוכים מעודדים, ולעתים מצטרף למעגל ומטופף ברגליו למקצב השיר, כאחד הצעירים. עוד התוועדות חסידית תמה, סתם התוועדות באחד מיומי-דפגרא, אצל המשפיע הרה"ח ר' שלמה חיים ע"ה.

עבודה פנימית

הדגש בעבודתו ובדרישותיו היה על עבודה פנימית. הוא הצליח להשניא על תלמידיו את הסממן החיצוני. משפטים כמו "ראו מי אני", "ראו מה מעשי" וכו' היו מוקצה מחמת מיאוס. עד כדי כך הגיעו הדברים, שכל ביטוי שהוא, יהא הקשה ביותר, שמאן-דהוא הטיח בחברו, לא היה גורם זעזוע ו"מעלה את לחץ הדם", יותר מהטחת הביטוי "אתה חיצון". אלף פעם היה חוזר ומדגיש שהחסידות הרי דורשת ותובעת עבודה עם עצמך, עבודה פנימית - ו"חיצון" לא רק שאינו "עובד" ואינו בתלם - הוא מחוץ לכל המערכת, הוא לא שייך בכלל לכוונה ולתכלית, הוא תמיד אך ורק - חיצון.

התפילה

פרק בפני עצמו היו התפילות שלו. יום-יום היה מתפלל שעות רבות. עם גמר 'סדר' החסידות היה מסתגר בחדרו, מתעטף בטלית ומתעטר בתפילין, ורק לקראת הצהריים היינו רואים אותו יוצא, פניו זוהרים וכל-כולו אדם אחר. ואם כך בימות החול, על אחת וכמה במשך השבת. התפילה בשבת היתה בבחינת "עולה על כולנה" גם תלמידי הכתות הצעירות יותר היו באים לאחר סעודת-שבת, ומטפסים על ארגז או שולחן ליד דלת חדרו, כדי להצמיד את אוזניהם ליד האשנב הפתוח שמעל הדלת, ושם היו שומעים את נעימות קולו כשהוא מנגן את ניגון הדביקות של רבו, כ"ק אדמו"ר הרש"ב. כל מילה היוצאת מפיו הייתה בעלת ייחוד משלה, השעה הייתה כבר אחר חצות היום, ועדיין היינו שומעים את קולו, כאילו מתנגן מעצמו. אני זוכר את הנגינה עד היום: נשמת כל ח"י, תברך את ש---מך, ה' א-ל-ל-ק-י-נו, ורוח כל ב---שר, תפאר ותרו---מם זכרך, מל-כי-נו ת---מיד - ומכאן הייתה משתפכת לה המנגינה: נא---נא נא נאנא-נא-נא, וחוזר הלילה. כל מי שהקשיב לתפילה היה לא רק שומע אלא חש את מנגינת הנשמה המזמרת ומשבחת לאדון כל... כולם נשארו תקועים

במקומותיהם כמו במסמרות, ואף אחד לא חש בזמן החולף.

דוגמא אישית

הייחודיות של ההשפעה שלו על התמימים הייתה בשניים: מצד אחד הוא היה דוגמא אישית לכל מה שדרש מהתמימים; לימוד החסידות ועבודת התפילה. וזה ראינו בו כל יום וכל היום, לומד חסידות ומתפלל, כך בימות החול וכך בימי שבת ומועד. מאידך – התמסרותו לכל אחד בצורה אבהית. פשוט הרגישו שהוא אוהב את התלמיד, המושפע והמודרך.

דבר ידוע הוא, וזה מופיע בתורת החסידות במקומות רבים, שכאשר הרב הוא גם האב, אזי מחמת אהבתו העצמית של אותו רב לתלמידו זה (שהנו גם בנו), השפע הוא רב ביותר.

הוא היה ממש "נדבק" לתלמידיו, ולכן הצליח לדרוס בהם יותר ויותר. שמעתי מהרש"ח על "יחידות" שהייתה לו אצל אדמו"ר מוהרש"ב. כשהרבי הטיל עליו להיות משפיע, הוא שאל את הרבי, "איך אפשר לתבוע מהזולת עניין בחסידות כשאני עצמי איני 'מחזיק' בדבר זה עדיין?". על כך ענה לו הרבי: "אם תתבע את הדברים, תחילה מעצמך, ותביעה באמת, תוכל לתבוע זאת מהזולת".

ואכן כך נהג בכל ימי חייו. כל התביעות שתבע מהתמימים, הוא תבע זאת תחילה מעצמו הוא ו"החזיק" בזאת ורק אחר-כך תבע זאת גם מהזולת.

"עבודה" גם לצעירים

סבורני שלא אטעה אם אומר שהרש"ח היה היחיד מהתלמידים שלמדו בלויבאוויטש שבלויבאוויטש (מבלי לפגוע ח"ו כהוא-זה באחרים) שתבע עם כל חרמ"ח וחשש"ה שלו "עבודה" אצל התמימים, גם הצעירים. הוא נתן אמון מלא

בבחורים הצעירים ודרש מהם עבודת התפילה. אף-על-פי שידע גם על דמיונות-השווא שלהם, וגם על תחושת-הגאווה העלולה לפעם בהם, היו לו כתפיים רחבות.

כשבחור בן 16 ביקש ממנו הדרכה בעבודת התפילה, דיבר עמו איך לומדים ואיך "חושבים" פרק תניא. והלה חש כאילו זו הפעם הראשונה שהרש"ח מדבר על כך, כאילו דבר זה מיועד רק אליו, ולא כאילו היה זה "פזמון חוזר" או תקליט ששוב משמיעים אותו מתחילתו. משום כך חדרו דבריו לעומק.

איכפתיות כנה

האיכפתיות שלו מכל תלמיד וההתמסרות אל כל אחד היו שם דבר. דוגמא אביא מ"בדידי הוה עובדא": פעם הגעתי לישיבה בזמן החורף באיחור, כלומר בחצי מרחשוון. הרש"ח קרא לי ושאלני: מה קרה? מה סיבת האיחור הרב הזה? עניתי לו שמכיוון שהמצב הכלכלי בבית היה קשה, ביקשו הורי שאפסיק ללמוד ואדאג לפרנסה. הרש"ח קם ממקומו ואמר בפסקנות: "היה לא תהיה! קרא אותם לדין תורה!".

חשתי אז תחושה מאוד משונה. הרגשתי הייתה שהרש"ח הגיב כאילו מישחו מבקש לחטוף את אחד הבנים שלו, ולזרקו לים. יצאתי ממנו בהרגשה שלא אוכל עד היום לתארה. המלים "קרא אותם לדין תורה!" צלצלו באוזניי זמן רב. הבנתי אחר-כך שעצם המחשבה שאולי הורי צודקים ואשר משום כך התעכבתי שבועיים בבית קוממה אותו, כאילו צעק-צעק-תבע: למי הרשות להוציא אחד התלמידים מהישיבה לאן שלא יהיה!! אך יותר מכך הייתה לי הרגשה שבי חסר עדיין התוקף וההכרח להישאר בישיבה.

ואז "התלבש" עלי הת' נחמן סודאק (כיום השליח הראשי באנגליה) וקבע עמי

שיעור חסידות משותף, למדנו יחד את 'ר' ברכיה" וה'אמנם" משנת תרמ"ג, ודבר זה שינה לגמרי את השקפתי, את ההסתכלות על העולם ועל תפקיד האדם בעולם בכלל ובפרט. אחר-כך נודע לי שהר"נ סודאק פעל לפי ההדרכה שקיבל מהרש"ח, שלא זו בלבד שתבע ממני את ה"לא תעשה", אלא גם דאג להעניק לי את ה"קום ועשה".

עוד באותו יום נסע לרמת-גן...

היה זה בתקופה שלמדנו בתל-אביב ברח' המליץ. מהנהלת הישיבה פנו לאבי וטענו כלפני: יש לך בחור בעל כשרונות שיכול להצליח ולגדול, והרש"ח מחנכו רק לחסידות ולתפילה. כשנודע הדבר להרש"ח, הוא נסע עוד באותו יום לרמת-גן לאבי והסביר לו, בכל שפת השכנוע המיוחדת שלו, שרק זו הדרך הנכונה, ורק כך צריך וחיוב להיות, ורק אם ימשיך בהנהגה כזו, תהיה להם נחת מבנם, ולא אז ממנו עד שהצליח לבטל את כל מה שהאחרים ניסו להשפיע עליו.

קשר הדוק

הקשר של הרש"ח עם תלמידיו, היה לא רק בעת שלמדו אצלו בישיבה. סוד ידוע הוא לכל, כי מכל שנתון היו תלמידים שהוא השקיע בהם יותר ותבע מהם יותר ממה שתבע מאחרים. גם כאשר התלמידים נסעו לשנה ל'קבוצה' אצל הרבי, שמר הרש"ח על קשר מכתבים עימם, והוא היה מתכתב עמם לעתים תכופות ומדריכם בעבודת התפילה.

כידוע, היו התמימים נכנסים לחדרו של הרש"ח, בעיקר בליל ששי "לדבר בעבודה", כלומר לקבל הדרכה בעבודת התפילה ובעיקר ב"טראכטן חסידות" (=לחשוב מאמר חסידות לפני התפילה).

קיבל את הוראת הרבי ושתק

היו בין בחורים בישיבה, בייחוד בין המבוגרים שבהם, שהתנגדו לדרכו של הרש"ח בקשר לנסיעה לרבי. הם תלו זאת בהעדר התקשרות מספקת לרבי, וזאת משום שהוא דרש מהתמימים "הכנה" לפני הנסיעה. הרש"ח לא הגיב על כל דברי הקטרוג נגדו והמשיך בצורת ההשפעה וההדרכה ובתביעה שחייבת להיות הכנה לנסיעה לרבי.

כיום כבר יודעים את הסיבה האמיתית: הרבי התבטא באחד המכתבים אליו בצורה חריפה כלפי הבאים לכאן ללא הכנה מתאימה, וקבע שאי אפשר לשלוח בחורים אם לא קיבלו הכנה והדרכה מתאימה. מכתבים כאלו מצויים מכ"ד במנ"א תשי"א ואילך. הרש"ח היה יכול לומר שהנהגה זו שהוא דורש היא לפי הוראת הרבי, אולם הוא ספג את כל העלבונות, לא התנצל והמשיך בדרך כפי שהוא הבין שצריך להדריך וכפי שהרבי הורה לו לעשות.

זאת ועוד: כבר בחודש מנ"א תשי"א עונה הרבי להרש"ח בקשר לבקשתו לנסוע אליו לחודש תשרי תשי"ב. הרש"ח מצא לנכון כי בחודש תשרי הראשון לאחר קבלת הנשיאות באופן רשמי, צריך חסיד, וכל שכן משפיע, להיות אצל הרבי. הוא כתב על כך לרבי בקיץ תשי"א, ובחודש מנ"א עונה לו הרבי: "איך יעזוב צאן מרעיתו וכו'". וכמה עלבונות ספג על אי נסיעתו, אך הוא לא הגיב ושתק.

חסידות ללא התקשרות...

הרש"ח התבטא לא פעם בשנות הנשיאות הראשונות של כ"ק אדמו"ר כי יש חסידות ויש התקשרות. אם אדם יהיה ביער ובאמתחתו תהיה חבילה שלמה של ספרי דא"ח, לא יועיל לו הדבר מאומה, כי חסידות חייבת להיות משולבת יחד עם רבי. חסידות ללא רבי - אינה חסידות.

בליובאוויטש - הוסיף הרש"ח ואמר - היינו לומדים "דעם רבינ'ס חסידות" (=את החסידות של הרבי), כלומר של אדמו"ר הרש"ב, וכיום עלינו ללמוד את החסידות של הרבי, אבל הרבי לא מוציא כיום את המאמרים שאומר, ובכלל לא מגיעים מאמרים שלו, אבל את העיקרון אין לשכוח: חסידות ללא רבי - אינה חסידות. חייב להיות זה וזה כאחד.

"איתכפיא" בדיבור

יחד עם ה"עבודה", כלומר, עבודת התפילה, היה הרש"ח תובע איתכפיא והיו כאלו שלכל לראש החלו איתכפיא באכילה: לא אכלו וצמו ימים שלמים. הרש"ח לא סבל זאת.

הוא אמר פעם לאחד התמימים שביקש "דרך בעבודה": דבר ראשון הוא איתכפיא, אך לא באוכל, כי זה הדבר הקל ביותר, לפי ערך. איתכפיא צריך להיות בדיבור, איתכפיא בעיניים, וכל מה ש"ווילט זיך" (רוצים) - לא לעשות.

אותו תלמיד ענה בגילוי להרש"ח: אני לא יכול (איתכפיא כזו). והרש"ח הגיב: אתה יכול ללכת, אתה כבר "עובד" לא תהיה. לא רק היום אלא בכלל. ואולי הוא התבטא בקשר להנ"ל: גם אם יצמחו צמחים על כף היד, הוא כבר לא יהיה עובד.

הוא התבטא פעמים רבות: לצום: במדר"ש! מדר"ש - ראשי-תיבות של מחשבה, דיבור, ראייה, שמיעה; בארבעה דברים תשתדל לצום. צומות וסיגופים שוברים את הגוף ולא את היצר הרע, וכדי ללחום ביצר הרע. צריך לצום במדר"ש.

על כך הוא סיפר שהרז"א התבטא כלפי אלו שמתחילים מיד באיתכפיא באכילה, באומרו: משל למה הדבר דומה? למלך ששלח נציג לגבות מסים מאנשי העיר. הדבר הראשון שהלה עשה, הלך והחרים את הכרים בבתי העניים ואילו אל העשירים לא

העז לגשת. ואף אתם - מה נטפלתם לאברים העניים המסכנים, לקיבה, לבטן? לכו אל האברים העשירים, אל המוחין, אל המידות, שם תסחטו את כל האיתכפיא, מהכרית של העני, לא יקבל המלך כספי מסים רבים...

"הרי הרבי הטיל עלי תפקיד זה!"

גם כאשר מישהו העיר לו כי יש התמהים על שכל הזמן הוא ממשיך ותבוע ללא הרף "עבודה", איתכפיא, וכו'. ענה לו הרש"ח חד-משמעית: שוטה, שוטה! הרי הרבי הטיל עלי תפקיד זה, הוא הפקידני למשימה זו. מה איכפת לי מה יאמרו, אני על משמרתי אעמודה.

"חי את הנושא"

שמעתי התוועדות מכמה וכמה משפיעים דגולים באמת, אבל אצל הרש"ח זה היה משהו מיוחד. אצלו הדיבורים אודות עבודת התפילה, לימוד החסידות, ואיתכפיא, היו משהו מיוחד, אם-כי גם יתר המשפיעים דיברו על כך.

המיוחד בו שהיה מסוגל לדבר על כל אחד מהם במשך שעות ולא להתעייף, רק לחוסיף הסבר על הסבר, הסבר אחר הסבר, לתקוף את כל הנושא מכל הכיוונים ו"להניחו" על השולחן כתבשיל מוכן ומזומן לאכילה. זה היה משהו מיוחד במינו, כי הוא "חי" את הנושאים שהוא דיבר עליהם, בחיות שלא ניתנת להבנה, אבל חשנו זאת.

הסמכה משלושה רביים

בנושא של עבודת התפילה, הוא הלך עד הסוף, הוא לא התפעל מבעלי הנגלר ולא מהנהלת הישיבה, כי הוא קיבל הסמכה על כך (הסמכה ולא הסמכה) משלושה רביים.

"יחידות" לאחר יו"ד שבט הגדול

הוא סיפר פעם נקודות מה"יחידות" שהיתה לו אצל הרבי אחרי יו"ד שבט הגדול" (תש"ל):

1. הרש"ח שאל אודות בחור ש"חשב" חסידות שעה שלמה יום-יום. האם לעצור בעדו או להגבילו, והמענה היה: "למה? הרי הוא עושה דבר טוב!".
2. הרבי גם אמר לו: כמה טוב היה לו אפשרי היה לתבוע מכל בחור לחשוב עשר, עשרים, או שלושים דקות חסידות! הרבי אמר זאת בנימה של תשוקה ורצון עז.
3. הרבי התעניין אודות אחד התמימים והרש"ח דיווח שהלה לומד בהתמדה וחושב חסידות. הרבי הגיב בשמחה, הייתי אומר בהתפעלות: אזוי, אזוי, ער טראכט חסידות אויך?! (=כך, כך, הוא גם "חושב" חסידות!). אחר-כך קיבל הנ"ל מכתב ברכה מהרבי באופן של אתערותא דלעילא.

להתייעץ עם המשפיע...

זכורני שפעם הוא התוועד בישיבה ובתוך הדברים אמר על אחד הבחורים שהלה לא שייך לעבודה. הדבר כאב לאותו "תמים" עד כדי כך שלמחרת ההתוועדות הלך וכתב לרבי שהרש"ח אמר עליו כך וכך. הרבי ענה לאותו תמים (אני מדייק בתוכן אם-כי לא באותיות): נכון שכל אחד ואחד שייך לעבודת התפילה, אבל בפרטי הדברים, מה, וכיצד, על זאת עליו להתייעץ עם המשפיע שלו...

כאב-לב

זכורני כי פעם הוא "התלבש" על בחור אחד שבזמן הסדר הוא מצאו בחוץ, מתעסק בעניינים של מה-בכך. הלה ישב ולא הגיב. לפתע אמר לו הרש"ח בערך כך: הנה אני מוכיח אותך בדברים שהם ביסוד של תומכי-תמימים, ואתה, אף לא עולה

סומק בלחייך... באותו רגע פרץ הבחור בבכי. מיותר לציין כי לא היה כאן כל היב של פגיעה אישית, אלא ביטוי שנבע מכאב לב פנימי. ההוכחה לכך שלא הייתה שמחה לאיד כלפיו מצד התמימים. להפך. יכולים היו להבחין באנחות שנשמעו ושם, כהשתתפות בצערו.

הרבי מעיד

פעם נכנס אחד מחשובי אנ"ש באה"ק ליחידות. הוא היה אחד מאלו שהיו לר השגות על דרך השפעתו של הרש"ח, והרבי אמר לו בין הדברים (הלה סיפר זאת אחר כך מתוך התפעלות) בערך כך: מה לך לבזבז זמנך בהשגות על דרך השפעתו ר' שלמה חיים, הרי הוא זכה לכך שהוא יכול להצביע ולומר "ראו גידולים שגידלת

"מ'דארף זיך ניט נאכגעבן זיך"

זכורני התוועדות אחת שהייתה בליל י"ט כסליו שחל להיות בשבת-קודש. הרש לקח הרבה משקה, דיבר הרבה על איתכפיא, וסיפר שבאחת ההתוועדויות אדמו"ר (הריי"צ או הרש"ב) מישהו ביקש לצאת באמצע ההתוועדות, ולשאלת הר מדוע? ענה: אני צמא. תגובת הרבי היתה: את, מ'דארף זיך ניט נאכגעבן זיך (-) צריך להיכנע לרצון האישי).

המעניין בדבר שבהתוועדות זו הרש"ח לא שתה מהתה שעמד לפניו, לדעתני מכיוון שהזכיר שגם כשצמאים לא צריכים "זיך נאכגעבן", אזי דבר ראשון הוא עצ לא שתה. תמיד הוא היה המופת החי לכל מה שדיבר ותבע מהזולת.

בני בהעדר עבודה

הייתה לו חכמת הנפש וידע איך לעורר בתלמידים את התשוקה לעבודה, ו זאת ידע לבטש מי שחי בדמיונות.

סיפר לי אחד התמימים, בעת שלמדנו בישיבה, שהרש"ח תיאר לו מצב של בחור שהאריך בקריאת-שמע שעל-המיטה ובכה על חטאיו. לאחר מכן הרגיש שהלה שבע רצון מכך שבכה על עוונותיו ולא על חיסרון כספי שבא לו. ניתח הרש"ח את התלמיד הנ"ל ואמר: אותו אחד - שאיבד את צרור כספו, ייתכן שלא יבכה על אבדן כספו, אבל מכאן ואילך ייזחר ביותר כי לא יאבד אותו שוב. לעומת זאת, זה שביכה על העדר עבודה או על עבירות שעשה, מסוגל הוא לחזור מחר או מחרתיים על אותם הדברים...

מיזוג שני הקוים

אצל הרש"ח ראו מיזוג שני הקוים: מצד אחד עבודה עם עצמו, מעצמו הוא דרש דרישות קיצוניות, הייתי אומר דרישות קיצוניות, ומצד שני - את כל הדרישות כלפי הזולת דרש מתוך טוב-לב כלפיו.

בדרך-כלל מי שהוא עצמו מסתגף מצוי בקו הגבורה וקשה לו עבודה בקו החסד, ואילו אצל הרש"ח ראינו התכללות של שני הקוים גם יחד. כשהוא הזמין תלמיד לאכול בביתו, היה מגיש לפניו את האוכל ומיד עוזב את החדר, כדי שהתלמיד ירגיש עצמו בנוח ויוכל לאכול בלי "חשש" של איתכפיא. הוא אהב את כל אחד ואחד מתלמידיו אהבת-נפש בין אם הלה עסק ב"עבודה", ובין אם לאו.

שני סוגי התוועדויות

היו שני סוגי התוועדויות אצל הרש"ח: בהתוועדות עם התמימים היה ברור כי נושאה העיקריים - עבודה, איתכפיא, חסידות ורבי; אבל כשהיו באים אנשים מהחוץ, כל צורת ההתוועדות הייתה שונה וגם אנוחנו נהנינו מהשינוי ומצורת ההתוועדות. היה זה פן חדש בדמותו של הרש"ח.

גם כשהיו באים תלמידי ישיבות מהזרם הליטאי, פתאום שמענו ממנו זרם בלתי פוסק של מאמרי חז"ל, דבר שלא שמענו ממנו כשהיה מתוועד עמנו. התפלאנו על העושר העצום הזה והיכולת להתאימם לענייני דיומא.

לפעמים הוא שאל את אחד הבחורים הללו: לשם מה אתה לומד כל-כך הרבה שנים בישיבה? מה מטרתך בכך? והלה ענה לתומו: "להיות גדול הדור". ואז הסביר הרש"ח באריכות ההסבר את ההבדל המהותי בין אלו שלומדים רק נגלה ובין אלו שלומדים גם חסידות. והרחיב את הדיבור על כך שאצל הלומדים בתומכי תמימים כל תפיסת החיים וראיית העולם שונה לחלוטין.

"עבדא" ו"מריה"

פעם השתתף באחת מהתוועדויות, שהייתה באירוע משפחתי, יהודי שמחמת תלאות הזמן התרחק מהיהדות, והרש"ח "התלבש" עליו שיקבל על עצמו להניח תפילין יום-יום. בין הדברים אמר: כשיהודי הולך לבלות, אחר-כך יש לו הרהורי חרטה, למרות שבתחילה נהנה מכך, אבל כשיהודי הולך לביהכ"ס, מתפלל, אומר תהילים וכו' - אף פעם לא יתחרט.

בהמשך ההתוועדות כשהרש"ח היה סבור כי דבר זה כבר "סגור", דרש ממנו שייסע לרבי, והסביר לו ש"לראות את הרבי זה גדול יותר מגילוי אליהו". והגידו נא לי - פנה הרש"ח אל אותו אחד - מה עדיף ממה, ה"עבדא" או ה"מריה"!!

להט רב בעניין המשיח

הרש"ח עסק בלהט בעניין המשיח. עוד בהיותו בישיבה בתל-אביב ברח' המליץ דיבר הרש"ח ברציפות על כך שמשיח כבר מגיע ועלינו להתכונן לקבלו. הדבר השפיע עלינו עד כדי כך, שכאשר חזרתי יום אחד הביתה ושמעתי מאן-דהוא אומר לאבני

ז"ל שהוא חוסך פרוטה לפרוטה ושבעוד חצי שנה הוא מתכוון לפתוח עסק מסוים, הסתכלתי עליו במבט משונה, מה הוא סח, הרי עוד מעט משיח מגיע ומה יש לתכנן תוכניות לעוד חצי שנה?...

להתכונן היטב

האמונה הפשוטה שלו, יחד עם הציפייה, לבואו של משיח היתה באופן מדהים. שמעתי גם מבניו, שעוד ברוסיה, בהיותם ילדים קטנים, דיבר הרבה אודות הציפייה למשיח, ציפייה יום-יומית, ואיך ייראה העולם כשמשיח יגיע.

אך עם זאת תבע מאתנו, הרי אין שום ספק שהנה הנה משיח עומד להגיע, וכשיבוא וישאל אותנו: **הסידים אתם - במה?** ומה נוכל לענות: כלום לימוד החסידות הוא אכן לימוד החסידות כפי שצריך (אדעתיה דנפשיה)? כלום זוהי תפילה כדבעי? הלא נבוש וניכלם.

וכי יש מישהו אחר?

בליל י"ט כסלו תש"ל שמעתי ממנו גם אודות זהותו של משיח. מישהו "התלונן" על אלו שמדברים על כך גם לא בין אנ"ש והרש"ח הגיב: "וואס, וואס? ס'קען דען זיין אנדערש? אוודאי ער? ס'איז דען דא א אנדערער?" (=מה, מה? כלום יכול להיות אחרת? ודאי הוא! האם יש מישהו אחר?) אך כשמדברים עם חוצניקעס צריך לקרובם ע"י פרק תניא וע"י העושר שבחסידות ולא שבכך תהיה ההתחלה אני זוכר שהתפלאתי שהרש"ח דיבר על כך בדברים כה ברורים.

הנחת תפילין ברחוב כמשל

לפני יציאתנו ל"בין הזמנים" הייתה נימה מיוחדת בהתוועדויות, הוא פשוט הדריך אותנו איך להתנהג בימים המעטים שבהם נמצאים מחוץ לכותלי הישיבה. מאידך

זכורני שפעם דיבר בקשר לתמימים שיוצאים למבצע תפילין ותבע מהתמימים עד כמה הדבר צריך לפעול אצלם ביטול: תראו יהודי מבוגר עובר ברחוב. ניגש אליו נער צעיר, מבקשו לקיים מצווה, מבקשו להניח תפילין. הלה כלל לא חלם על כך, הוא עסוק בענייניו, אך כאשר ביקשו ממנו, הוא מיד הסכים וניאות להניח תפילין. איזו מהפכה התרחשה באותה שעה אצל האיש הזה! וכל זה מחמת בקשה אחת. ואנחנו? כמה תובעים מאתנו, כמה הרבי דורש מאתנו כיצד עלינו להיראות וכו', האם חל אצלנו מפנה גדול כפי שחל אצל היהודי ברחוב בעקבות בקשה אחת בלבד?...

טעמים הפנימי של היסורים

היה זה כששכב בבית הרפואה הדסה בירושלים וסבל ייסורים קשים, וקשה היה עלי ללמוד דברים עיוניים. כששוחחתי עמו, אמר לי בין היתר: הרבי הרי יכול לעשות מופת שהייסורים יסתלקו כהרף עין, אלא שהרבי הוא חב"ד וחב"ד תובעת פנימיות ובפנימיות - ייסורים הם דבר טוב, טוב הנעלם שהוא נעלה מטוב הגלוי. דבר נוסף שכנראה נובע מאותה תכונה, את כל מי שפגש בדרכו: מבוגר, זקן, צעיר ואף ילדיב קטנים לכולם הקדים אמירת שלום עם חיובו המופלא.

יהודי "חיצון" וגוי "פנימי"

"האלטן פון זיך" היה אצלו מושלל בתכלית, אף פעם לא ניצל את מעמדו וכו' הוא לא היה מציאות לעצמו כלל ותמיד ראו בדיבורו מין התבטלות. וזאת אף שהייתה לו כל התקיפות כשראה צורך בכך עקב תפקידו, ואז זה לא היה הוא, אלא התפקיד שהוטל עליו.

הוא גם לא היה מסוגל לראות ועל-אחת-כמה-זכמה להסכים לעניין שחיצוניות, אך עם זאת כששאלוהו מדוע הוא דורש "עבודה" גם ממי שאצלו חיצינות, ענה: הלה אולי יהיה יהודי חיצון, אבל מי שלא עוסק בעבודה - הוא א' הוא

פנימיות'דיקער גוי'...

השגה במהירות

הוא גם היה אומר שבתקופתנו שיש בה גילויים בתחומי המדע השונים והמהירות עצומה: טסים במטוסים מהירים, שלא לדבר על הטיסה לחלל וכן בקשר לאטום - הרי מה שבלויבאוויטש היו צריכים לעמול עליו עשר שנים, היום אפשר להשיג בשנה אחת. כך הדבר גם בגשמיות העולם וגם בעניין התפילה. כאשר בקצת אריכות - אבל אליבא דנפשיה - יכולים להשיג מה שבלויבאוויטש השיגו ע"י תפילה כל היום.

כאב לילדיו

הוא מצדו נהג במושפעי כאבא לילדיו. בשנים הראשונות למעבר הישיבה ללוד, אשתו ובניו גרו עדיין בכפר, ור' שלמה-חיים התגורר באחד החדרים בבניין ליד חדרי התמימים. לא פעם היה יוצא מחדרו ועובר דרך החדרים, ואם הבחין שאחד התלמידים ער ואין לידו קערה וספל לנטילת-ידיים היה חוזר לחדרו, לוקח ספל, ממלא אותו במים ומגישו יחד עם קערה לאותו בחור. הוא ראה זאת כדבר טבעי - הרי כל אבא היה עושה כך לבנו...

לא פעם חשבנו בשביל מה ר' שלמה-חיים צריך בחדר שלו דלת? הרי החדר שלו אף פעם לא היה נסגר ותמיד יכולת לראות מישהו נכנס לחדר ויושב בו עם ר' שלמה-חיים, או אחר יוצא מהחדר. זה היה בא לבקש ממנו בקשה אישית, אחר היה נכנס אליו לשאול אצלו שאלה, כאן מישהו רצה סתם לחשיח את הלב, ועוד אחר היה בא אליו להתייעץ במשהו.

ר' שלמה-חיים היה מקבל את כולם בסבר פנים יפות, כשהקשיב לך ידעת שהוא באמת שומע מה אתה מבקש ממנו. והכל היה עושה תמיד מתוך פשטות, עם חיוך

לבבי ואישי של חבר מבוגר. גם כשהתלמיד היה נצרך לאיזה גמ"ח כדי לנסוע הבית או מסיבה אחרת, היה פונה אליו באופן הטבעי ביותר, בלי שום היסוסים. ותתפלל - לא רק התלמיד, גם ר' שלמה-חיים עצמו לא ראה בזה שום דבר חריג...

תוכחת מגולה באהבה

כשהיה מתרעם על מישהו - אברך או תלמיד - כשתבע ממנו מה שתבע, א שהנהגתו לא הייתה מוצאת-חן בעיניו, לא היה משאיר את השני פגוע מכעסו, אל מיד אחר-כך היה מסביר לו בסבר-פנים-יפות למה התכוון ומשוחח עמו באהבה.

ב"יחידות" להרה"ח ר' בן-ציון שם-טוב ע"ה,
באור ליום ד' י"ז בחשוון תשכ"ז, אמר הרבי:

"ביקר אצלי אחד (רב צבאי) שבא לכאן לאחר
שהיה נוכח בהתוועדות של ר' שלמה-חיים,
והדבר פעל עליו שיבוא לכאן... המקום היחידי
ששם יכולים תמימים ואנ"ש לקבל משהו, הרי
זה אצל ר' שלמה חיים-קסלמן, והאם אוכל
לשלוח אליו את כל הבחורים?"

סיפורי הרש"ח

סיפורי חסידים ופתגמים שסיפר ר' שלמה חיים,
על-פי רשימות תלמידיו

פרסום ראשון

ארגז מלא נרות

המגיד אמר על האחים ר' פנחס בעל הפלאה ור' שמלקא מניקלשבורג, שמצא ארגז מלא עם נרות והוא הדליק אותם.

אדמו"ר הזקן לומד תניא

פעם ראה ר' מרדכי לפלער את אדמו"ר הזקן לומד בספר התניא. שאל את אדמו"ר הזקן: "גם אתם צריכים ללמוד בספר התניא?". אמר לו הרבי: "תאמין לי שעכשיו ניתוסף לי דברים אשר בהתחלה לא ידעתי עליהם".

גם אני רואה

פעם בא מישהו אל הצמח צדק ואמר שיש לו ספקות באמונה. אמר לו ה"צמח-צדק": יש היום מלך במדינה? ענה לו: כן; שאל אותו ה"צמח-צדק": האם ראית אותו שמפני זה אתה מאמין שקיים? ענה לו שאחיו ראה אותו. אמר לו ה"צמח-צדק": גם אני רואה אלקות ואתה יכול להאמין לי שיש אלקות.

"האסט געדארפט זאגן 'רבי העלף מיר!'"

פעם אסרו את ר' משה רוזנבלום בערב שבת בין השמשות ואח"כ כשהוציאו אותו במנחה בשבת הוא בא אל אדמו"ר הרש"ב, שאל אותו הרש"ב: "ווי ביסטו אוועק, ניט גיהערט קדושה ברכו קריאת התורה?" (=מדוע הלכת! הרי לא שמעת קדושה, 'ברכו', קריאת התורה!). ענה החסיד: מה הייתי יכול לעשות! אמר לו אדמו"ר הרש"ב: "האסט געדארפט זאגן 'רבי העלף מיר!'" (=היית צריך לומר: רבי עזר ליו!).

תכף כששולחים "פדיון"

בא חסידים זאגט מען, אז ווי מי שיקט א 'פדיון' ווערט מען שוין געהאלפן (=חסידים אומרים: תכף כששולחים 'פדיון-נפש', מיד נושעים).

מקושר עם עצמות כמו בשעת תפילתו

לפני שהיה ה"צמח צדק" מקבל ליחידות, היה אוכל לחם עם קצת מים, (כי היחידות היתה אורכת זמן רב, שכן אנשים רבים חיכו ליחידות). האט דער רבי געזאגט אז דער צמח-צדק איז געווען מקושר מיט עצמות, פונקט ווי בארן דאוונען. מיינסטו דאך, ווי אונזער דאוונער? - ניין. ווי ער האט געדאוונט (=אמר על כך הרבי, שה"צמח-צדק" היה מקושר אז בעצמות בדיוק כמו בשעת התפילה. חושב הנך, כמו בשעת התפילה שלנו? לא. כשם שהוא התפלל).

סימן לקריאת-שמע שעל המיטה

אם יש את נפשך לדעת, אם קריאת-שמע שעל המיטה היתה בעצבות או במרירות - הראיה לכך היא לאחר אמירתה; אם הולכים תכף לישון או הולכים ללמוד. אם האדם הולך מיד לישון, הרי זו ראייה שהיתה עצבות. אך אם הוא מתיישב ללמוד, מרירות היתה כאן. שכן לאחר מרירות, לא ניתן לישון.

שמחה ומרירות

מספרים על חסיד אחד, אז ער האט זיך אזוי אויסגיאידלט, אז א האלבער פנים איז גיווען א פריילעכער, און א האלבער פנים איז גיווען אין מרירות (=שהוא כל-כך התעדן, עד שחצי מפניו היו נראות שמחות ועל חציין הייתה נראית מרירות).

עדות העגלון

כשהיה הרבי מהר"ש נוסע לציון אביו ה"צמח צדק" לא היה רוצה שיסעו אתו, והיה נוסע עם בעל-עגלה גוי. פעם שאלו החסידים את הבעל-עגלה, מה עושה שם הרבי? ויען העגלון: כשהוא בא לשם, הוא נעשה חיוור ומתחיל לרעוד ומסדר את המעיל, וכשהוא נכנס לציון הוא דופק על הדלת כאילו מפחד מדוב.

כמו החתול

הרה"ח ר' שמואל בער מבאריסאוו היה משכיל גדול והיה מבטל את כולם. פעם שאל אותו גרונום, כיצד הוא רואה עצמו כלפי ר' הלל (מפאריטש), ענה לו, "ווי די קאץ" (=כמו החתול), והמשיך: "מיינסטו ווי די קאץ איז צו מיר בין איך צו ר' הלל? - ניין. אזוי ווי די קאץ איז צו ר' הלל? אזוי בין איך אויך, איך מיט די קאץ, זיינען מיר גלייך צו ר' הלל" (=חושב הנך שבאותו יחס שהחתול כלפיי, כן הנני כלפי ר' הלל? - לא. כשם שהחתול ביחס לר' הלל, כן אני. אני והחתול שוים כלפי ר' הלל).

בראייה בעלמא קני?

המגיד מקוזניץ אמר לפני הסתלקותו, שמי שיראה אותו ייכנס לגן-עדן. אחד מהנוכחים התרומם והסתכל עליו. אמר המגיד: בראייה בעלמא קני?

"גראבע מחשבות"

הרבי הר"י צ'יב פעם, בשנת תרפ"א, בהתוועדות ואמר: "צווישען פופציג אידן קען ניט זיין איינער זאל וויסן וואס יענער טראכט, פע פע א זעלכע גראבע מחשבות זאל מען טראכטן".

חוש ברוח הקודש

ר' אייזיק מהאמיל הי' מודד את רוח הקודש של: אדמו"ר הזקן, אדמו"ר האמצעי ואדמו"ר ה"צמח-צדק". שאלו אותו האם יש לו רוח הקודש שהוא מודד את רוח הקודש אצל הרביים הנ"ל. ענה ר' אייזיק: רוח הקודש האב איך ניט, אבער א חוש אין רוח הקודש האב איך (=רוח הקודש אין לי, אבל חוש ברוח-הקודש יש לי).

ייחוס

המלאך שאל את המגיד ממי מתחיל הייחוס של המשפחה שלהם, ענה לו: שהייחוס יתחיל ממך.

באין אתרוג

פעם לא היה אתרוג אצל הרבי הרש"ב וכתוצאה מכך החלו לכאוב לו השיניים, ולא יכול היה להכין חסידות.

תפילתו של ר' יוס'לה מגיד

אחרי הסתלקותו של אדמו"ר האמצעי, אמר ה"צמח צדק" שיקחו את ר' יוס'לה מגיד, מחסידי אדמו"ר הזקן, לרבי. הוא היה עובד גדול ובעל מדריגה. מדי ערב יום-הכיפורים היה נעמד עם רגל אחת על כסא ורגל אחת על הרצפה וכך הי' עומד עד אחר נעילה מבלי לזוז. פעם נהיה לו 'ברודעבקע' על האצבע ולא יכל להתפלל.

נתן כמה דפיקות עם האצבע על השולחן וקרא: "וואס לאזסטו מיר ניט דאוונען! וואס לאזסטו מיר ניט דאוונען!" (=מה אינך מניח לי להתפלל, מה אינך מניח לי להתפלל) עד שזה התפוצץ.

לא ראו גשמיות

מספרים על המגיד ממעזריטש ואדמו"ר הזקן שלפני הסתלקותם הם לא ראו את הדבר הגשמי, כי אם את החיות האלקי המחיה את הגשמי.

שאלה מיותרת

פעם ביקש ליצן אחד להתלוצץ כלפי הבעל-שם-טוב. שאל את הבעש"ט, מה הדין אם שכח לומר 'יעלה ויבוא'. ענה לו הבעש"ט: זו לא שאלה בשבילי ולא בשבילך אתה תשכח גם בפעם השניה, ואני גם בפעם הראשונה לא אשכח. וכך הוזה.

במקום שבעלי-תשובה עומדים

ר' הלל מפאריטש אמר פעם: במקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד, אבער ס'שמעקט פון זיי.

מפני בושת החתן

בזמן אדמו"ר הזקן היה נהוג שהחתן היה אומר דרשה, והיו מקשים עליו. כשהיו אדמו"ר הזקן שואל שאלה, האט ער אוועק געלייגט א קלאץ וואס קיינער האט דאס ניט גערירט, ע"כ הי' שואל את החתן נאך זיין קאפ, כפי שהבין מהדרשה שט (=היות ותמיד היה שואל שאלת 'קלאץ-קשיא', שאיש לא יכל לה, נהג לשאול א חתן, אך ורק לפי שכלו, כפי שהבין מדרשתו). פעם שאל באזני חתן אחד שאלתו ואדמו"ר הזקן שיער שיש לו ראש יותר טוב מכפי שאכן היה לו, והחתן לא ענה ע

השאלה. התענה אדמו"ר הזקן על כך שבייש מישהו, עד שהושרו שיניו.

"אני רואה אותו"

פעם באה אישה עגונה אל הבעל-שם-טוב בבקשה שיאמר לה היכן נמצא בעלה. עמה בא רב גדול מהמתנגדים, שביקש בהזדמנות זו, לתחות על קנקנו של הבעש"ט. הבעש"ט יצא לבית הכסא וכשחזר אמר לאישה, בטרם רחץ את ידיו, את המקום המדוייק בו נמצא בעלה. שאל אותו המתנגד, איך ידע, על-ידי נבואה או על-ידי רוח הקודש, מבלי לרוחץ את הידיים! ענה לו הבעש"ט: איך זע עם דאך (=אני הרי רואה אותו).

חמש מאות מדרגות ב'בינוני'

פעם אמר אדמו"ר הזקן על עצמו שהוא בינוני, אמר לו ר' מרדכי ליפלער, "זואס בין איך א קאטלער (א גארנישט)?" ענה לו אדמו"ר הזקן: ס'איז דא פינף הונדערט מדרגות אין בינוני" (=יש חמש מאות מדרגות בבינוני).

בין תפילה איטית למהירה

כשמתפללים לאט, נופלים הרבה מחשבות זרות. כזו היא טענת ה'פולישע' כלפי חב"ד: אז מ'פארט לאנגזאם, כאפן זיך ארוף די שקצים, און אז מ'פארט גיך, קענען זיי אויך ניט ארוף כאפן. ענטפערט מען זיי: און אז ער האט זיך שוין ארוף גי כאפט! (=כשנוסעים לאט, נטפלים ה'שקצים', ואילו כשנוסעים מהר, הם אינם יכולים לקפוץ פנימה. עונים להם: ומה אם הם כבר עלו?)...

תפילה אריכתא

ר' גרשון בער היה מתפלל שמונה עשרה שעות עד הבוקר.

ארבע מאות פעם

הרבי מהר"ש אמר פעם לחסיד עשיר - ר' מוניא מונירסון - שילמד מאמר אחד ארבע מאות פעמים. עזב החסיד את מסחרו ונסע למלון, סגר את עצמו ולמד את המאמר ארבע מאות פעמים, עד שלאחר-מכן בכל מקום שהלך, היה המאמר לנגד עיניו.

יראת מלאך

ר' זוסיא מאניפולי ביקש פעם יראה של אופן (מלאך) ונכנס לעיגול ונתנו לו את היראה הזו. האט ער געזעהן אז ער וועט באלד אויסגיין, וביקש שייקחו את זה ממנו.

היחידות של הבעש"ט

כשהיה הבעש"ט מקבל ליחידות, היה מקבל הרבה אנשים ביחד, והיה עונה, וכל אחד היה שומע את תשובתו. היו מתחילים לצאת, והיה כל אחד שואל את השני, מה אתה יוצא? היה כל אחד עונה, הלא הוא ענה לי. (הוא הי' עונה תשובה וכל אחד היה שומע תשובתו).

"אתכפיא" בלימוד

חסיד אחד היה עושה אתכפיא בלימוד. כשהיה שקוע בלימוד נגלה, ובאמצע עניין מסויים, היה מפסיק ומתחיל ללמוד חסידות, וכשהיה לומד כבר כמה שבועות והיה שקוע באיזה עניין עמוק, היה מפסיק ולומד נגלה, וחוזר חלילה.

"נשמה דאצילות"...

פעם בא חסיד בעל-עגלה לאדמו"ר הזקן ושמע את אדמו"ר הזקן לומד חסידות באמצע אמר הרבי, "נשמה דאצילות". החל הבעל-עגלה לצעוק: "דער רבי האקט

געזאגט 'נשמה דפצילות' (פצילות' ברוסית = כובע של בעל עגלה) ומכר את הסוס והעגלה.

"האם הוא עובד?"

פעם כשהיו חסידים שומעים מישהו שחוזר חסידות, היו שואלים: "האם הוא עובד?" - אם היה עובד היו שומעים, ואם לאו, לא היו שומעים.

כשאדמו"ר הזקן ביקש

פעם שתה אדמו"ר הזקן הרבה, ואמר משהו, ושכח את כל מה שאמר. למחרת ביקש שיאמרו לו מה שאמר, ואף אחד לא יכול היה להגיד לו. החסידים ידעו את אשר אמר, אלא שלאדמו"ר הזקן לא רצו להגיד. קרא אדמו"ר הזקן לאחד (כמדומה שלאדמו"ר האמצעי) ואמר לו: "דו ביסט דאך א מדבר" (=אתה הרי מדבר), ונתן לו כוס משקה ואמר לו.

פתרון ב"פרי-עץ-חיים" לשאלת עגונה

פעם הגיעה לאדמו"ר האמצעי שאלה בעניין עגונה. דרכו של אדמו"ר האמצעי היתה שכל אימת שבאה שאלה לפתחו, היה מחווה את דעתו ומכריע לכאן או לכאן, ולאחר-מכן היה מוסר התשובה ל"צמח-צדק" שיחקור ויברר וישלח את התשובה. באותה שאלה, לקח אדמו"ר האמצעי ספר מספריו, הסתכל בו ופסק את הפסק, ולאחר מכן מסר ל"צמח צדק" לעיין בזה. ה"צמח צדק" התייגע בסוגיה ימים אחדים, והיה משתומם על כך שהרבי השיב את התשובה רק בהבטה בספר, בעוד שהוא מעיין ומתייגע ואינו מוצא מנוח. המתין אפוא שאדמו"ר האמצעי יצא מהבית ואז יכנס ויראה באיזה ספר הביט הרבי. כשנכנס נוכח לראות כי זהו ספר "פרי-עץ-חיים" בעניין כוונות. התפלא ה"צמח-צדק" לפשר שייכות השאלה לספר זה, ושאל על כך

111

את הרבי. ענה לו אדמו"ר האמצעי, שהוא ראה שם את העניין איך הוא למעלה, וממילא גם למטה כך.

"אויס בעל-תאוה"

פעם בא מישהו אל הצמח צדק ואמר לו שהוא בעל תאוה. שאלו ה"צמח צדק" במה הוא בעל תאוה? וענה, אז עס ווילט זאך עם בארשט (=שמתחשק לו לשתות חמיצה). אמר לו ה"צמח צדק": נעם נאך א גלאז און ווער אויס בעל תאוה (=קח עוד כוס ויותר לא תהיה בעל-תאוה).

סדר מיוחד

ר' פרץ מטשערניגוב (מתלמידי החדר אצל רבינו הזקן) היה לומד כל השבוע נגלה, ומליל שישי עד בוקר יום ראשון, היה לומד חסידות.

"אין כזה 'כסף משנה'"

הוא היה למדן גדול שהצטיין בחריפות, והיו שולחים אליו שו"ת. בסוף ימיו כהו עיניו ולא היה קורא את השו"ת, אלא נכדו ר' מאיר שמחה היה קורא לפניו את השו"ת, ור' פרץ היה עונה. פעם הגיע שאלה מרב אחד שבמכתבו ציטט "כסף משנה" והקשה עליו. בעוד ר' מאיר שמחה הקריא לפניו את השאלה, הורה לו ר' פרץ: "כתוב מיד שאין זה אמת". התפלא ר' מאיר שמחה ואמר לר' פרץ: "הרי הוא מצטט כסף משנה!" ענה לו ר' פרץ: "אין כזה כסף משנה!". התפלא ר' מאיר שמחה ביודעו שסבר לא היה בקי אלא חריף. נטל אפוא לידיו את הרמב"ם, ונוכח לראות כי אכן טעהו הרב הכותב בכמה מלים ולא כן כתב ה"כסף משנה". שאל ר' מאיר שמחה את ר' פרץ, מניין ידע זאת, ויען: "ה'כסף-משנה' ידע ללמוד, ואם ידע ללמוד לא היה כותב דבר כזה" (ר' שלמה חיים שמע בעצמו מר' מאיר שמחה).

תפילה מקורית

פעם סיפרו לאדמו"ר הזקן שראו חסיד אחד מתפלל בהתלהבות גדולה. אמר אדמו"ר הזקן בניגונו הידוע: "ער דאוונט, חייקל האמדורער דאוונט, איך וויל ניט אזיי, איך וויל חסידים זאלן אליין דאוונען".

"הללו עבדי ה'"

פעם ישב ר' ישראל מרוז'ין עם חסיד אחד וסיפר סיפורים מהבעש"ט וצדיקים אחרים. נתאחרה השעה והגיעה שעת תפילה. העיר הלה לר' ישראל, כי כבר מאוחר. ענה לו ר' ישראל: הרי "הללו את שם הוי", ו"הללו עבדי הוי" - היינו-הך הם!

שני תנאים בסיפורי צדיקים

פעם ישבו חסידי אדמו"ר הזקן וסיפרו סיפורים. לפתע נכנס אדמו"ר הזקן. החסידים לא רצו לומר שהם מספרים סיפורים, ואחד מהם אמר בהתנצלות כי הבעל-שם טוב אמר שכשמספרים סיפורי צדיקים, הרי זה כאילו עוסקים במעשה מרכבת. נענה אדמו"ר הזקן ואמר: יש ביזה שני תנאים: א, שהצדיק היה באמת צדיק. ב, שהסיפור יהיה נכון.

"רבי לא שנה"

חסידים היו מפרשים את מאמר חז"ל, "רבי לא שנה, חייא מניין? כד: אם לא נמצאים אצל הרבי פעם אחת בשנה - "רבי לא שנה" - "חייא מניין?" - מניין תהיה חיות?

ניגון בתפילה

חיים יונה היה מתפלל כשבע שעות. בהתחלת התפילה היה מתפלל למטה באולם, לאחר-מכן היה עולה למעלה לעזרת-נשים, ולאחרי זה כשכבר לא הפריעו לו

הלימודים, היה ממשיך את התפילה למטה. פעם אחת, האט ער זאך צוזונגען א מיטן דאוונען (=החל לנגן תוך כדי התפילה), בעוד שבדרך כלל היה מתאפק. הרי היה יושב ומתפלל בחצי האולם הריק, ובחצי האולם המלא היו חמש שורות של תלמידים. כשהשורה הראשונה שמעה אותו מנגן בתפילה, היא נשתתקה, ואז שמעה השנייה וגם נשתתקה וכך כולם נשתתקו. לאחר התפילה, אמר לו הרב זיסלין, מדוע הוא שומע בניגון שלו מרירות? ענה לו חיים יונה: אולי זה תענוג.

ארבע מדרגות

ארבע מדרגות בהתבוננות לפני התפילה והסדר מלמטה למעלה הוא: א, הרגש ב, הכרה. ג, התאמתות. ד, ראייה.

שלום בין משגיחי נגלה וחסידות

בהתוועדות האחרונה לפני עזיבו את רוסיה (שמחת תורה תרפ"ח), אמר הר' הריי"צ לר' ניסן ור' זלמן קורניצער - המשגיחים של נגלה וחסידות: "בין המשגיחי של נגלה וחסידות לא צריך להיות שלום ואצלכם יש יותר מדי שלום".

שמונה דברים בעמלק

שמונה דברים בעמלק: 1, מציאות. 2, יש. 3, ודבר. 4, נפרד. 5, בעל גאוות. 6, אהרות. 7, עז. 8, חצוף (חיים יונה ע"ה כתב זאת לר' שלמה חיים במכתב).

הצ"צ והבעש"ט לעתיד

ה"צמח צדק" אמר כי לעתיד יהיה אדם פשוט כר' וולף ז'עטומעלער. שאלוהו ור' וולף איך יהיה? ענה: כהבעל-שם טוב. שאלוהו: והבעש"ט איך יהיה? ענה: מאוד גבוה.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
SLOCUM 6-2919

ישיבת חתם שניאורסאהן
ליוזבאוויטש

ב"ה, כד מנ"א, תשז
ברוקלין

תלמידי יקירי וחביבי הרה"ח אי"א
עוה"ר שלמה חיים שי"י.

שלום וברכה!

באחת משיחות הקדש של הוד כ"ק אמטו"ר הרה"ק זצוקלה"ה נבג"ם זי"ע זכיתי לקבל את פתגמי הוד כ"ק רבינו הזקן ומאמריו אשר הואיל להגיד לפני החבריא קדישא; חניכיו האברכים, כשחזר בפעם הראשון ממעזריטש. אשר הוד כ"ק מורנו הרב המניד מסר לו שם את תורותיו ושיחותיו של סורנו הבעש"ט והדגיש אשר כשיחזור לביתו הנה באחת מתורותיו ברבים ידבר בענין השגחה פרטית לפי תורתו ודעתו של הבעש"ט. א שטרועלע וואס וואלגערט זיך אין אמאק טאג אויפן מארק פלאץ, איז הסי"ת מוציא רוח מאוצרותיו אויף דורכצופירן די השגחה פרטית מיט דער שטרועלע, אומדרייען און ארומטראגן זי פון איין ארט אויפן צווייטן, צוליעב א כוונה מיוחדת וואס איז ידוע נאר אין עצמות אין סוף, ברוך הוא.

עצמות אין סוף, וואס האט טאציל געווען אצילות העליון הקדוש והזך, האט, בכח העצמות, בודא געווען דעם יש הראשון אין עולם הבריאה און צר צורתו אין עולם היצירה און עשה אורו ליש גבור אין עולם העשיה ביז ער ווערט יש גבור אין עולם הזה און ווערט געפירט בהשגחה פרטית ממקום למקום און דורך דעם ווערט נשלם די כוונה העליונה אין אצילות העליון, דורך די ברואים היותר קטנים וואס וואלגערן זיך אין בלאטע פון עולם היש הגשמי.

חסידי חב"ד לדורותיהם מתחנכים מאבותיהם ואבות אבותיהם בדרכי החסידות, צו לעבן מיט א עבודה ווארט און מיט א עבודה סיפור, וואס טראגן אריין א חיות פנימי אין דער התבוננות פון קודם התפלה, אין דעם הארציקן כפי אדער שפחה אריטאט בטעת התפלה, און אין דעם היות'דיקן לימוד התורה שלאחר התפלה און אין דעם הנהגת היום בכל אחד ואחד לפי מהותו וענינו כלא הגדל בין יושבי אהל לבעלי עסקים, בכל היום.

ההתאוננות על טעמו הרוחני אינה כדרכי בעלי עבודה גשמי כהניכסי חסידי חב"ד, וכמאמר הידוע ומפורסם בין אנשי בענין בלע סרוך לא יצא, וחוכנו דאם המידות מטעבו בעבודה הוא בדרך בליעה, היינו בכללות הנקרא בלשון העולם א סאך מיטן האנט, הנה לא יצא, מיט אזא אופן פרירות גייט מען ניט ארויס פונעם רע.

טוב ורע הם שמות התואר המתארים את הנברא נוצר ונעשה, וקנדם חסא עץ הדעת היו שני סוגים מיוחדים וטובדלים זה מזה, הטוב היטוב בתכלי ונקי מכל סמך רע, והרע הירע בתכלית בלי טוב הערובות טוב, ועל ידי הטא עה"ד נעשה תערובות טוב ורע, אשר הטוב אינו נקי בתכלית ויש בו תערובות רע והרע אינו רע בתכלית ויש בו גם תערובות טוב.

ועל דבר זה ניוסד ענין העבודה בהפרדת הרע מן הטוב והוצאת הכוב מן הרע על ידי העבודה בשני אופני היתוך, א) הוצאת הנקי מהפסולת ב) הסרת הפסולת מהנקי, ושני אופנים אלו באים על מלאם בסדר מסודר בעבודה בעלי עבודה בדרכי החסידות, אשר בשניהם העיקר הוא ניכ צו זיין גענארט אין דעם טוב וואס מען פארטאגט, און נלמ' אראפ פאלן פון דעם לא טוב, און אכאל טאקע פון דעם רע הנעלם או הגלוי וואס מען האט בא זיך.

RABBI I. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ
770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.
SLOCUM 6-2919

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

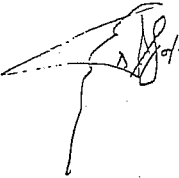
ב

יעדער טון וויסן ברור אז ער פארמאגט כחות נפשיים
לתקן ולסדר את עניניו, הן בהפרדת הרע והן בקנין הטוב, והעיקר
הוא השקידה בעבודה ופועל.

הסידור בעניני הלימוד והדרכה המסור לידידי בעבודתו
הנכי נהנה בטאד, והשי"ת יצליח לו לכל התלמידים היקרים יהיו בני
בשטיות וברוחניות ונתראה בסובע שעות בגשמיות וברוחניות.

ידידנ הדויטש שלומם ושלום בי"ב יהיו

ומברכם

בראשית אברהם

RABBI J. SCHNEERSOHN
OF LUBAWITZ

770 EASTERN PARKWAY
BROOKLYN 13, N. Y.

SLocum 6-2919

יוסף יצחק שניאורסאהן

ליוזבאוויטש

ב"ה, ב' מ"ח תש"י
ברוקלין

ידידי הנכבד והנעלה הרב
ח"ח אי"א מוה"ר שלמה חיים
שי' קעסעלמאן

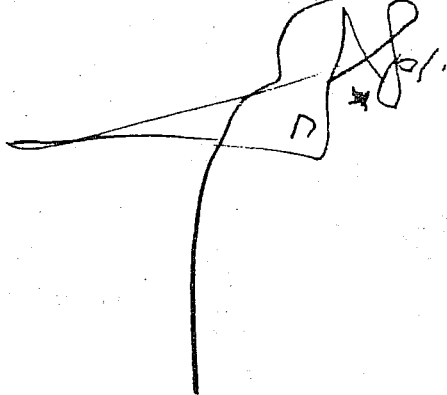
שלום וברכה!

שני מכתבי תלמידי היקר מערב
יוכ"פ ומערב תגה"ס קבלתי בהוה"מ וברכתך
וב"ב יחיו בבריאות הנכונה ואשר תצליח
בעבודתך על פי שליחותי, ההצלחה ברוחניות
והצלחה בגשמיות, ואתענין במאד להודע מאתך
בפרטיות

ולברוכים ואהבה ושלום

חיים טובים ושלום

באשר תצליח בהצלחה

MACHNE ISRAEL
770 EASTERN PARKWAY
Brooklyn, N. Y.

Tel. SLocum 6-2919

מחנה ישראל

770 איסטערן פארקוויי

ברוקלין, נ.י.

טעל. סלאקום 6-2919

יב אלול חש"ט

ב"ה

הרה"ח הו"ח אי"א נו"מ וכו' מהור"ק שי"

ש"ו וברכה:

מוסג"פ הקונטרס לחי אלול וג' דסליחות, שנה

עתה הו"ל. ובל"ס יזכה בו את הרבים, באופן היותר מהאים.

ידוע פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א (שיתח חי אלול הש"ת)

אשר הבעש"ט ואדה"ו שניהם המשיכו, בכאו"א מישראל, הי"ש, היות

פנימי, בהעבודה דאלול, אני לדודי ודודי לי.

וברא"פ י"ל, שבעבודה זו גופא פעל הבעש"ט, בעיקר, מלמעלמט -

מופתים, יסודי תורת הדא"ת, הליכותיו ונסיעותיו אל המקבל -

ואדה"ו, בעיקר, בדרך מלמטלמט.

ויש לקשר זה ג"כ עם שני הענינים שבראש וסוף המאמר המוכ"ז

א' להודיע להבע"ט אשר עמך הסליחה ב) לפעול שיהי"ל למען

הו"ח, יראה ע צמיחה. ואכמ"ל.

בברכה כו"ט ופ"ש מהדו"ש

הרב מנחם ש יאורמאן

אשר, אי"ש צ"ה

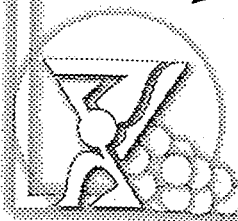
נע"ק. וקצ"ח יאמ"ן

קדשו"ק אד"ש קדו"ק

קצ"ח וקצ"ח וקצ"ח

הרד"ק, אע"פ אי"ש, ד"ה התעוררות הוי"ה, דאצ"ח יא"ש

א"ב ק"י יא"ש, קי"ח ב"ו ש"ד ז"ק.

מרכז ענייני הנוער

MERKOS L'YONOT CHINUCH INC.

CENTRAL OFFICE

770 EASTERN PARKWAY . BROOKLYN 13, N. Y.

ב"ה י"א אדר התש"י

כבוד הרב"ח הו"ח אי"א נו"מ וכו' מהור"ח שי"ת

שלום וברכה:

השיחה מי"ט כסלו בודאי נתקבלה במועדה ומוסג"פ הקונטרס לפורים הבע"ל, ובמכת יזכה בו את כל מבייחיו.

מובא בש"ח הנדפסה בקונטרס זה (ע"ג"כ שיהח שושן פורים הת"ש) באמר הצ"ע "צעה פ' אחד הי' אברהם: אין אברהם האט מאיר בעתון דער אחר אין אלע עניינים, ואון ער איז געווארן א אחר יגער. עכ"ל.

פירושו: בחהילה האיר "אחד" באברהם-היו שני דברים אחד ואברהם, והראשון האיר בהשני ולא עוד: אלא שהאיר בכל ענייניו של השני, אבל אח"כ נתעצמו להיות דבר אחד-אברהם נעשה א אחר יגער.

וע"ד מש"כ הרמב"ם (הלכות דעות פ"ה): בשב"ש שהתכם ניכר בהכמתו ובעותתיו והוא מובדל בהם משאר העם, בד צריך שיהי' ניכר במעשיו במאכלו ובמשקלו ובעשיתו ובעשיית צרכיו ובדיבורו ובהילוכו ובמלבושו ובכלכלו דבריו ובמשאו ובמהנו. (אחר ש' שהביא הכלל במעשיו מנה עשרה דברים. ואכ"מ)

הרי שבין שייכותו של ההכמ אל שאר העם (שהתכם ניכר) ובין הבדלתו מהם (והוא מובדל) לל בשוה (כשם. כן) הן בהכמתו ודעותיו, שהן הן עצמותו ומהותו של ההכמ, הן במעשיו אף שלכאורה אין אלו אלא עניינים חצונים שלו.

ועל-דרך זה הוא הוכן דרישה נשיאים מנהיגי ישראל דומים לבונאם (אס"ר), מה הקב"ה אינו מבקש היינו להיות לא רק איש ואשה אשר מאיר בו ובה אור התמידות, אלא שיהעצמו יעם אור הורת התמידות ומדוה התמידות עד שיהיו לאחדים ממש.

וצדיקים זכרם לברכה נשיאים מנהיגי ישראל דומים לבונאם (אס"ר), מה הקב"ה אינו מבקש אלא לפי כחן, והוא הנוהג לך כח, כך נשיאנו נהנו לכל אחד ואחת מאתנו כח אשר בהשדלות הראוי'. נוכל למלאוה דרישתם הנ"ל.

ובכל אחד ואחת מאתנו הדבר תלוי.

וברכות צדיקים בכלל ובבכחה נשיאנו מנהיג דורנו, הוא כ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"ס, בפרט קיימות ופועלות גם עתה, שההי' ההשדלות בתצלתה ונהי' תפידים כפירוש נשיאנו בשם זה.

ברכה ופ"ש סדינת, אשר ע"י הו"ח (הא"י) אצ"ע (נה"ס) אצ"ע (נה"ס) הרב מנחם שניאורסאן

Handwritten signature and notes.

Small printed text at the bottom right.

קסלמן-לוד

RABBI MEMACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

הרה"ח אי"א נו"נ עוסק בצ"צ
מוה' שלמה חיים שי'

כ"ה ז' שבת השי"ח
ברוקלין

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת מכתבו מאז, והפ"נ ליום ההילולא.

ויהי רצון אשר כיון שהשנחה העליונה זיכתו והצליחו
והעמידו על חלק היפה, להיזהר מהפועלים (פעלא דימא, כלשון רז"ל
וכביאה אומ"ר הצ"צ) כמסורת בעל ההילולא, ואשר עליהם מסר את

נפשו, שבודאי זהו המוסר בהחצוורות ר"ר ע"י בעל ההילולא-

בעניניו,

יוסיף זה כו"כ בכרכות השי"ח בכל המסדרך לו.

והרי ברכתו של הקב"ה שתי המעלות בה, מעלת הברכה

ומעלת התפלה.

כמבואר בד"ה אמר ריב"ל כו" ואכרמברכיך (תחלה

ספר המאמרים חרכ"ס).

בברכה לקביעות בעבודת הקדש האמורה, וכהורא רבנו

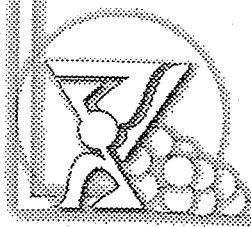
הזקן, קביעות כזמן וכעיקר-קביעות כנפש, שעי"ז פועלים הקביעות
גם בהפושפעים והמחונכים.

ויהי רצון שגם בזה יהי בהצלחה גדולה ובאופן דופרצ

ימה וקדמה וצפונה ונגבה ועד לנחלה שלי מצויים.

בברכה לך
[Handwritten Signature]

MOISTEN FLAP WELL AND APPLY PRESSURE TO SEAL
NO OTHER ENVELOPE SHOULD BE USED

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ.י.

ב"ה, ערב ש"ק פ" בא אל פרעה, ה'השכ"ט
ברוקלין, נ.י.

הרה"ח אי"א נו"נ מלאכהו פדאכה שטימ
כו' בו"ה זלמה זינמ ינו'

שלום וברכה!

מאשר הנני קבלת אהבתך ~~על~~ כ"הכ"נ ליום ההילולא היקר או עה"ג.
ובעמדנו ימים ספורים לפני יום העשירי בשבט, יום ההילולא של
כ"ק בו"ה אדמו"ר ונשען על מהז"ל אין מזרזין אלא המזורזין,
הנני לעורר ע"ד התחזקות והוספה בהליכה בדרך ישרה אשר הורנו
מדרכיו ונלכה באורחותיו
בבעשה בפועל בשלשת הדברים (הקווין) שעליהם העולם עומד - כולל
העולם קטן זה האדם - תורה ועבודה (הפלה) וגמ"ח,
ביחד עם התשובה - שאז המעשים טובים ומאירים,
ובלכון הרמב"ם שאז קבלין אותן (הכצות שעושה) בנחת ושמחה כו'
ולא עוד אלא שמחאוים להם,
גם התשובה צ"ל בכאו"א וכמהז"ל להיות כל ימיו בתשובה (עילאה),
להוציא ולהעלות נפשו האלקיה מגלותה להשיבה אל בית אביו (כל ימיו
החיים יהיו בעוה"ז) שהיא כלולה ומיוחדת בו יה' ע"י שישים כל בגמתו
וחפצו בתורה ומצוה,
כי המעש"ט סעודה בשיבין (נפשו שהיא) חלק ה' למקורא ושרטא דכל
עלכין.

זאה בעבודה ה' בכילי דשמיא ובכילי דעלמא ידועים דברי נשיאנו
בעל ההילולא אשר מסוגל הוא היום הזה להקשר בעץ החיים כו' להושע
בבני היו ומזוני ריחיה.

בברכה הצלחה ולהתעוררות פעילות
בתורה ועבודה וגמ"ח ובאופן דבדל
והולך

ערב ש"ק: שיוך להשובה (ראה אגה"ה ספ"י). ש"ק פ" בא: שנה ה'חש"י -
נחלק כ"ק מו"ח אדמו"ר. אין מזרזין: במדב"ר פ"ז, ז. עדין מכות
כג, א). בדרך. באורחותיו: אגה"ק סי' זך. ולהעיר מזה"ב רבו, רע"א.
זה"ג כ"פ קדושים. לקו"ה כה"ש (יכ"ב). בשלשת הדברים (הקווין): וי"ל
שאלו הן ג' הדברים "אכונה ויראה ואהבה" שבאגה"ק הנ"ל (והפיאור).
ועפ"ז מובן סדרן שבאגה"ק. שעליהם. וגמ"ח: אבות פ"א כ"ב. וראה לקו"ח
שלח מכ, ב. ד"ה על ג"ד ה'ש"ה. כולל. האדם: לפירוש הראשון בפרישה
(ריכ טו"מ) אדרבא עיקר כוונה המשנה להאדם. העולם קטן זה האדם:
הנחומא פקודי ג. ועבודה (הפלה): שבמקום קרבן תיקונה (ברכות כו, א).
וצע"ק מהענינה (כז, ב) סדר קרבנות דוקא) ונקראת עבודה (הענינה ב, א.
רכב"ם הל' הפלה בהחלקן. שהכ"צ מ"ע ה. רבנו יונה באבות שם). שאז.
ובאירוב: לקו"ה (שמע"צ פה, א. שה"ש י, ז, ג). ובלשון הרבב"ם: הל'
השובה פ"ז ה"ז. וכמהז"ל: שבה קנג, א. בהשובה (עילאה): ראה אגה"ח
כפ"א. תניא פל"א (כ, סע"א). וברבב"ם הל' חובה (פ"ז ה"ב) מדבר בחשובה
על חסא. ועפ"ז מובן מה שמביא הכתוב בכל עה יהיו בגדיך לבנים ולא
כהז"ל כל ימיו בחשובה. כן מבואר דיוק הל' בשבת (שם) ואף שלמה אמר
(ולא כ"ל הרבב"ם הוא שלמה אמר) ומה שהובא גם סיום הכתוב ושכך על
ראשך לא יחסר (והרבב"ם השמיטו) - עיין תניא פל"ה וספנ"ג. להוציא.
עלכין: ראה תניא פל"א. זאה בעבודה כו': ראה אגה"ק סו"ס זך. דברי
נשיאנו: במכתבו ליום ההילולא של אביו כ"ק אדמו"ר (קונטרס ג'). להקשר
בעץ החיים כו' ריחיה: י"ל דשיוך בפרט להשובה - המשיכה למקורא כו'
ובוציאה מגלות והגבלות כו'. בבני חיי ובזוני: כ"ל הקווין - דעה
חכמה בינה (מאו"א ב" כ"ד. הובא ונתבאר בביאורו"ז להצ"צ פ" וירא).
וכ"כ הקו"ז בהקדמה (טו, ב). וראה ביאור נהיב (לכאו"א שם) סצ"ע כל"ה
להאריז"ל פ" הולדוה (ולרובי הש"ס ברבוב). דגדל והולך: עיין אגה"ק